

AVUI!

ANY V n° 18 Primavera 1991

REVISTA COMARCAL
DELS PORTS

Ajuda 225,- pta.

La religiositat popular

SUMARI

EDITORIAL	3
MONOGRÀFIC	
- La religiositat popular	4
- La fe des de la vida	6
- La religiositat popular	7
- Com és la religiositat dels Ports?	8
COMARCA	
- Resultats de les eleccions autonòmiques del 26 de maig de 1991	9
- Notícies de Morella	9
- Notícies de Vallibona	9
- Cinctorres	9
- Transport públic	9
LA BÚSTIA	10
MORELLANS A CUBA	
- Felicitem Membrado, Milian i Segura, per la seva gesta. Expedició espeleològica «Palmarito-91»	12
RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI	
- La Corroquina	14
EL CAU!	17
CREACIÓ	
- Vallivana VIII	19
- Paisatge amic	21
- Gràfics - 1a. part	22
OPINIÓ	
- Qüestió de modernitat	23
- «Bañarnos todos los días debería darnos vergüenza»	24
- Rèquiem	24
PUBLICACIONS	
- De pel·lícula. A propòsit de <i>Tramuntana</i>	25
- D'altres cares del desamor	26
TRADICIONS POPULARS	
- El mate	27

CORRESPONDÈNCIA I COL·LABORACIONS A L'APARTAT DE CORREUS 18 DE 12300 MORELLA

Subscripció anual: 1.000 pts.
D.L.: B-20.594-87

Equip de redacció: Carme Segura (Cinctorres), Narcisa Rambla (El Forcall), Ramon Bel i Bartomeu Messeguer (Herbers), Josep Maria Zapater (La Mata), José Bordàs -esports-, Ernest Querol, Jesús Sangüesa (Morella), Emili Vinaixa (Portell), Manuel Clemente, Quico Blasco (Sorita), Josep Mannel Falcò (Vilafranca).

Portada: Sant Pere dels Llivis. Foto: Julio Carbo.

Fotografia: Grup de Fotografia de Morella i Salvador Rabaza.

Dibuixant: Jesús Ortí.

Col·laboradors: Tots els que vulguen escriure.

Correcció lingüística: Josefina Borràs, Ernest Querol.

Administració i gestió: Carles Ripollés, Rafael Prats.

Distribució: Joan Carles Marcobal, Jesús Sangüesa.

EDITE:

ASSOCIACIÓ CULTURAL I CNL DELS PORTS

NIF: G-12.080.636

IMPRIMEIX:

— Jordi DASSOY —
Núm. 1, juliol de 1991

Som de poble?

Des de temps remots la vida urbana ha estat valorada molt més que la vida en els pobles, si excepciuem algunes èpoques concretes com durant la Guerra Civil quan la gent de les ciutats patí molta fam i fugien com desesperats de cara als pobles en busca de menjar.

Actualment perdura aquesta estimació que es pot comprovar sobretot als mitjans de comunicació. Fixant-nos en el més destacat i influent, la Televisió, comprovarem en diferents detalls la veracitat d'aquesta afirmació.

– La temàtica i les imatges que apareixen en la publicitat (el nostre disseny inconscient) es correspon a la forma de vida urbana.

– Les informacions que interessen la gent dels pobles sovint són ignorades i quan apareix alguna notícia dels pobles es perquè alguna desgracia ha passat.

– L'argument dels serials televisius normalment està basat en formes de vida urbanes.

Aquesta consideració, encara es pot comprovar més, si parles amb algú de la ciutat. A pocs d'ells no se'ls escapa això que és de superioritat en referir-se al seu lloc de vida.

Inclus es dona aquest fenomen en alguna gent d'aquí que assumix amb tristesa la inferioritat de no poder gaudir dels "avantatges" de la ciutat.

El títol del *radical pobla*s ha escampat per tot arreu.

Esta línia valoració social ha estat basada en la tradicional manca de serveis i de possibilitats que han estat presents sovint en els pobles.

Ara bé, si analitzem actualment la realitat dels pobles podem comprovar que moltes deficiències han estat subsanades i que d'altres encara són menors que les que patixen els urbans. I, si més no, algunes qualitats amonren certes deficiències i fan que la qualitat de vida sigui millor als pobles que a les ciutats.

– Han de reconèixer les limitacions (manca de molts serveis, menys diversions, etc.) i els defectes (miraments, crítiques, etc.) però també hem de saber apreciar correctament les nostres virtuts.

En una societat que ja ha superat les primeres necessitats de subsistència, les relacions humanes són un fet primordial en la vida de les persones.

I en este aspecte tan fonamental és on la vida al poble supera àmpliament la vida en la ciutat. Als pobles, les persones són algú, se'ls té en compte, influeix la seua opinió, se'ls reconeix la seua personalitat, se'ls nota a faltar. En canvi la vida alsorveix l'individu i el converteix en un més del muntó que poc importa als altres. Molta gent, però tots desconeguts. Rodrats de gent, però a soles. Aquesta despersonalització de l'individu soca fonamentalment amb l'home esser social que tots portem endins.

Altres avantatges més secundaris, però no per això menys importants, són la tranquil·litat enfront l'estres, i síno, només cal fixar-se en la gent de la ciutat els caps de setmana. Han de suportar hores de cua per poder oblidar algunes hores l'angoixa urbana. Quanta necessitat hauran de tenir! per suportar les llargues caravanes.

I des del punt de vista naturalista, que cal dir del benefici mental que proporciona el respirar aire net i purificar que ens aporten els arbres dels boscos?

Tot hom accepta la gran riquesa que és per als xiquets i els majors poder gaudir de la meravella del poble, perquè els propis xiquets de la ciutat que venen a Festa al poble o els majors que retornen als pobles després d'uns d'altres laborals, ens ho han contat.

Cal també que la resta de la població sapiguem veure que malgrat certes deficiències que ens queden per superar i d'altres "petits detalls" no tant importants, la qualitat de vida, l'espontaneïtat, l'honestat, l'humilitat que tenim els que som de poble està molt per damunt de totes certes "ridícules maneres" de comportament i d'expressió de la gent de capital.

Set de poble? Val la pena. I viure al poble? encara més.

NOTA: L'article de geografia que apareix sense títol al monogràfic sobre Morella es de Carlos Ripollés.

MONOGRÀFIC

La religiositat popular

Aquest petit monogràfic inclou les comunicacions que no van poder ser publicades al monogràfic sobre la Religió (veure AU! de l'hivern del 1988) per la gran quantitat d'originals existents per a aquella ocasió, i que tots tenen una certa perspectiva comú en relació al tema de la religiositat popular, a l'igual que a aquell monogràfic la coordinació ha anat a càrrec d'Emili Vinaixa i Eduard Blasco.

LES DEVOCIONS ACTUALS:

Amb la reconquesta (fallà pel segle XIII) van començar a sorgir les confraries, que van promoure vots, romeries... al mateix temps que formaven les associacions que portaven a terme les construccions d'ermites, creus de terme, peirons... Durant el segle XV es va començar a repartir pa beneït (en principi un tros de pa normal), després es repartiren les primes que van ser substituïdes pel rotllo degut a la major facilitat en la fabricació, i també panoli desfet.

Aquest costum va estar beneït per l'església institucional al Concili de Nantes, on el Papa Sant Lleó IV va ordenar la repartició de pa beneït en algunes de les festes principals de l'església i després es va ampliar per la devoció popular per a festes votives.

Certament, moltes de les devocions populars poden tenir un origen precristià i aquest substrat ser utilitzat durant la cristianització, actualment cal fer un estudi amb molta més profunditat del que ací es pot fer per a completar un bon treball sobre la religiositat popular.

Agraïm la col·laboració del Sr. Serafin Gamundí que actualment està realitzant un llarg estudi sobre els peirons, ermites, creus de terme i rogatives a la nostra comarca, que en un futur espera veure la llum pública en forma de petit llibre.

La llista que donem és provisional, sempre amb possibilitats d'esmenes, però recull la màxima informació que hem pogut recopilar de devocions actuals o amb memòria pròxima fins el moment actual, també demanem als lectors que si tenen una major informació ens la comuniquen per a completar el treball realitzat.

Hi han unes indicacions a la llista, són PRI que indica la donació a aquell lloc d'una prima o rotllo, amb indicació de la data en què es dona, també s'indica la data si és romeria i per últim indicar que els llocs que hem estimat de major valor artístic ho indiquem amb VA.

CASTELLFORT

Santuari de la Mare de Déu de la Font (VA), segon dissabte de quaresma, 22 de maig -Sta. Quitèria- (PRI), 8 de setembre.

Ermites: Sta. Llúcia, segon diumenge de maig (PRI); St. Pere Apòstol (VA) des de Portell el dissabte després de Pasqua de Pentecosta, Des de Catí el dissabte anterior a primer diumenge de maig.

Peirons: St. Pere Màrtir; En Blasco.

Capelles: Mare de Déu del Carme; Dels Sants; Del mas de les Llometes; De la Font; Del Poble; De la Serrada.

CINCTORRES

Ermites: St. Pere Màrtir, diumenge més pròxim al 29 d'abril (PRI); Mare de Déu del Pilar, 12 d'octubre; Mare de Déu de Gràcia, primer diumenge de maig (PRI), primer dilluns de setembre; St. Marc; St. Lluís Bertran (VA), dissabte de festes; El Calvari, Divendres Sant.

EL FORCALL

Ermites: Mare de Déu de la Consolació, dilluns de Pasqua, primer dia de festes (darrer dia de la novena); Sant Joaquin de la Menadella, dimarts de Pentecosta, PRI al peiró; Sant Josep; La Consolacioneta; Capella de la Consolació; Mare de Déu del Pilar; Sant Cristofolet; Sant Gabriel; El Calvari.

Peirons: St. Pere; St. Marc; St. Joaquin; St. Antoniet; Les Animetes; Peiró Múltiple (sants Marc, Anna, Victor, Bàrbara i Pere Màrtir); Sant Pere dels Coixos; Sant Pere de les Solanes; Sant Joaquin de la Menadella.

Creus: De la corba de la Fàbrica; Del Molí Matalí; De la Carretera de Cinctorres; Del Molí del Boticari; De la Plaça.

HERBERS

Ermita de la Mare de Déu del Sargar, Agost (PRI).

Peirons: La Tossa, primer diumenge de maig (PRI) dels Masos.

LA MATA

Ermites: Calvari; Sant Gil (a principi i finals de festes); Sant Antoni de Pàdua; Sant Cristòfol, 10 de juliol; Sant Bàrbara, 4 d'agost.

Peirons: Les ànimes, Sant Pere Màrtir, 29 d'abril; Santa Quitèria.

Creus: De Sant Gil; De les Canals.

MORELLA

Per la gran quantitat existent ho separem per denes.

LA POBLETA:

Ermita: Sant Josep.

Parròquia.

Peirons: Santa Creu; Sant Pere Màrtir; Sant Bernabé.

Creu: Santa Elena.

HERBESSET:

Parròquia.

Peirons: Santa Bàrbara; Sant Antoni de Pàdua; Santa Creu; Sant Isidre; Sant Pere Màrtir.

Creu: Santa Creu de la Serra.

FONT D'EN TORRES:

Ermita: Sant Cristòfol, 3 de maig.

Peirons: Santa Creu, 3 de maig PRI; Santa Bàrbara i Sant Pere, a Regatxol, diumenge de Pentecosta, PRI; L'Esperança; Sant Antoni de Pàdua.

LA ROCA:

Ermites: Santa Llúcia, 13 de desembre; Sant Miquel del mas de Païos.

Peirons: Sant Senén - Sant Abdó - Verge de Vallivana; Sant Bernabé.

MORELLA LA VELLA:

Ermites: Sant Antoni de Pàdua, 13 de juny; Puríssima Concepció, la Puritat VA; St. Miquel - V. Vallivana - St. Rafael.

Peirons: St. Isidre; St. Pere Màrtir; St. Antoni; Sant Llätzer; Sta. Bàrbara; Els Santets (St. Pere Màrtir, St. Jaume, Verge de Vallivana, St. Antoni Abat); St. Cristòfol, 10 de juliol PRI.

Creu: El Peiró de la Sabata.

CASTELLONS:

Ermites: St. Marc, 25 d'abril PRI; Santa Bàrbara del Mas d'Adell.

Peirons: Santa Creu; Sant Pere Màrtir; Sant Agustí.

SEGONA DEL RIU:

Ermita: Verge de Vallivana (Hostal Nou).

Peirons: Sant Vicent (a la costa); Sant Vicent (a la font).

PRIMERA DEL RIU:

Ermites: St. Tomàs de Vilanova (Molí Roio); St. Joan i St. Antoni (F. Giner).

Peirons: Sant Pere Apòstol; Verge de Vallivana.

Creus: Pont Trencat; Fàbrica de Giner.

COLL I MOLL:

Santuari de Vallivana (VA), primer dissabte de maig, divendres de festes.

Ermites: Sant Pere Apòstol (VA), 29 de juny; Oratori dels Dolors de Torre Escuela; Capella de la Santa Creu a la Torreta; Verge de Vallivana al Pont de la Bóta; Verge de Vallivana, l'Aparició; Verge de Vallivana, Mas del Coll; Verge de Montserrat, Mas del Colomer.

Peiró de Sant Pere, Màrtir de Blai Adell.

Creu: La Creu del Coll.

Imatge del Sagrat Cor al Colomer.

MOIXACRE:

Ermita Santa Llúcia de Salvassòria (VA).

Parròquia de la Llèqua, 1 de maig.

Peiró de la Mare de Déu de l'Avellà.

Creu de la Llèqua.

LLIVIS:

Ermites: Sant Pere Màrtir, 29 d'abril; Sant Isidre de Torre Segura.

LA VESPA:

Ermita de St. Antoni de Pàdua, diumenge més pròxim al 13 de juny panolí.

Peiró de Sant Pere Màrtir.

OLOCAU DEL REI

Ermites: Sant Blai, 3 de febrer, PRI; Sant Marc, 25 d'abril, 24 de juny; Mare de Déu de la "Naranja", segon diumenge de maig; Sant Roc, 16 d'agost; Santa Maria Magdalena, 22 de juliol; El Calvari.

Peirons: Sant Marc; La Mare de Déu dels Dolors; Sant Francesc.

Creu: El Peiró.

ORTELLS

Ermites: Mare de Déu dels Dolors; Sant Pere.

Peirons: Sant Pere, 29 d'abril PRI; Santa Creu; Sant Marc; Peiró del Mas Gran.

PALANQUES

Ermita de Nostra Senyora dels Dolors.

Peiró de Sant Bernabé.

PORTELL

Sant Marc de les Albaredes (VA), dissabte més pròxim al 25 d'abril PRI;

L'Esperança (VA), 18 de desembre PRI; Creu del rotllet.

Peiró: El Morron de la Cuquillada.

SORITA

Santuari de la Mare de Déu de la Balma (VA), dilluns de Pasqua, 8 de setembre, des d'Ortells 27 de setembre, des de Villores el dia de Sant Vicent.

Ermites: Sant Marc; Sant Antoni de Pàdua.

Peiró de Sant Gregori.

LA TODOLELLA

Ermites: Sant Cristòfol (VA), des de Cincortres primer dissabte de maig (PRI), des de Forcall segon diumenge de maig (PRI), des de la Mata i la Todolella el dia 1 de maig; Sant Miquel i Santa Quitèria de Saranyana, 22 de maig, 29 de setembre; Sant Onofre; Oratori del mas de Casanova.

Peirons: Sant Gargori; Sant Redento; Santa Bàrbara; Sant Marc; Els Santets; Santa Quitèria; Santa Caterina; Sant Pere Màrtir (3 peirons diferents); Sant Cristòfol.

Creus: Del Placet; De l'ermita de Sant Cristòfol.

VALLIBONA

Ermites: Santo Domingo (VA), primer o segon dissabte d'agost; Santa Àgueda (VA), quart dissabte d'agost.

Peirons: Santa Àgueda.

Creu: Del Prigó.

VILAFRANCA

Ermites: Mare de Déu del Llosar, dilluns de Pentecosta, 8 de setembre; St. Miquel, segon diumenge de maig (PRI), 29 de setembre; Santa Bàrbara; Sant Roc.

Peirons: Sant Pere, darrer diumenge d'abril (PRI); Sant Isidre, diumenge més pròxim al 15 de maig PRI; Trinitat; Sagrada Família (Peiró del Portell dels Mullats).

VILLORES

Ermita de Nostra Senyora del Bon Succés.

Creu: Sant Joan, 6 de maig PRI.

XIVA

Ermita de la Mare de Déu del Roser.

Capella de la Mare de Déu del Roser.

Peirons: Els Santets (Dels quatre evangelistes); Sant Pere Màrtir; Sant Antoni de Pàdua.

La fe des de la vida

EVOLUCIÓ DE LA RELIGIOSITAT POPULAR A LA NOSTRA COMARCA DES DEL ANYS QUARANTA.

La Fe és un DO de Déu que s'acull en el fons de l'ànima. Voler mesurar-la amb paràmetres de sociologia és com pretendre trobar l'ànima amb bisturí. Però la Fe és motor de vida, es pot comprovar, en certa manera, la seua presència per les obres que produeix: actua, per tant, existeix.

Les obres a les quals em refereixo, es poden anomenar amb l'apelatiu comú de DEVOCIÓ POPULAR: eixa manera peculiar que té el poble i la gent senzilla de viure i expressar la seua relació amb Déu, amb la Verge i amb els Sants.

Eixa relació, per a molts, a la dècada dels quaranta, ere com el pa de cada dia que no sol faltar a cap de les menjades. Es manifestava diàriament en PERSONES, TEMPS i LLOCS.

A) LLOCS.— Els llocs que es freqüentaven eren esglésies, ermites i santuaris. Els santuaris no únicament en romeries sinó també en visites particulars, a les que es deixaven com a mostres de gratitud gran quantitat d'exvots. Mostra d'això, serien els de la Balma que s'han catalogat en milers per un estudiós del tema.

Les esglésies no eren només centre de reunió per als dies de festa, sinó també els de faena.

Un botó de mostra: Un treballador del sector tèxtil, al començar la jornada de treball a les vuit del matí, ja havia assistit, amb assiduitat admirable a la seua Missa diària i després de la jornada, trobava temps per visitar al Santíssim a la Parròquia i resar el Sant Rosari. No ere una excepció.

B) TEMPS.— Els temps litúrgics eren coneguts i respectats per tots. Es vivie la sèrietat de l'Advent en contrast amb l'alegria de Nadal, i l'austeritat quaresmal guardant els dejunis i sense celebrar casaments. Si algun n'hi havia, es feia notar la sobrietat a la seua celebració. La Pasqua, en canvi, ere l'expressió d'alegria i joia que començava a l'església (el famós Dissabte de Glòria) i es manifestava a tot el poble (les temibles maçades de la sagaleria a les portes tancades) i culminava en jornades de camp i berenar per menjar la "mona de Pasqua".

EL ROSARI DE L'AURORA ere també una notable devoció popular; es cantava tots els diumenges i dies festius de l'any. Amb anterioritat, a les primeres clarors, havien eixit els "despertinos" per convocar els devots. Alguna vegada que vaig anar de menut em cridava l'atenció el que les gloses que cantaven eren diferents i adients al temps litúrgic en que s'estava.

Les cofradies del Santíssim, de Sant Antoni, etc. estaven en actiu a molts de pobles. Les Proveïdors del Corpus i de Setmana Santa mobilitzaven gran quantitat de persones que participaven sense cap afany de lucre material, sinó per devoció i desig d'enriquir l'ànima amb mèrits per a la vida eterna.

C) PERSONES.— Els Sants eren com de la família. S'acudia a ells en les necessitats amb molta confiança, però també eren tractats amb un singular respecte.

La Verge ere qui tenie més devots, com es pot veure en la gran quantitat d'ermites que té dedicades a la comarca. Però també es tenie presents als Sants.

Recordo que l'encarregada d'una xicoteta ermita dedicada a Sant Tomàs de Vilanova, quan per algun motiu entrava a ella, eixie sempre caminant d'esquena, amb perill d'estropessar i caure, però no volie donar l'esquena al Sant.

Què ens resta d'aquella religiositat popular?

Poc i molt, segons es mire. S'ha de reconèixer, amb tot, que l'índex de religiositat ha baixat.

a) Els llocs més freqüentats no són les esglésies. El número de persones assistents als actes religiosos ha baixat, no únicament en dies de faena sinó també als festius. En algun lloc s'han invertit els termes. Si abans n'hi havien parròquies a les que l'habitual ere el 80% d'assistents, actualment n'hi han en que només arriben al 20%, i si abans el mínim no baixava del 50% en tota la comarca, ara eixa quantitat és la més alta que es done. Encara que el referent a visitar ermites i Santuaris pareix que vage augmentat.

b) Els temps litúrgics avui en dia no es noten massa a l'ambient, sinó és Nadal, per allò del consum..., però pels mitjans de comunicació pareix que hi ha interès en que no se noten molt ni els dies de Setmana Santa. Només els més assiduos poden viure segons el temps litúrgic.

c) En quant a les persones. S'acudeix encara a la Santíssima Verge i als Sants com especials i poderosos amics de Déu, però no tant com abans. Per exemple en èpoques de sequera s'està pendent més de l'home del temps que disposats a fer rogatives.

En una paraula, L'AMBIENT HA CANVIAT. No afavoreix la religiositat.

Es pot afirmar que llavors es requeria personalitat per a no complir amb l'església ara és justament el contrari, es requereix personalitat per mostrar-se creient.

Amb tot, la religiositat popular té arrels molt fondes, brolla i reviu amb força sorprenent.

Parlant amb un jove en una d'eixes romeries que actualment se celebren em deie que "no va a Missa però té FE i mire l'Evangeli com a norma de conducta, més que altres que la freqüenten."...

És també una mostra que la religiositat existeix però que necessita altres mitjans per expressar-se.

En tot cas, és una tasca que tenim encomanada. És urgent revitalitzar la religiositat popular que és expressió de CULTURA I VIDA que tots li la desitgem exuberant.

Tomàs Pallarés, Pvre.

La religiositat popular

Parlar de la religiositat popular, és parlar d'un dels temes més controvertits i menys simples dels que envolten l'Església, és molt fàcil caure en reduccionismes que pretenen simplificar-la a una etnologia o que pretenen triumfalismes estèrils o una sociologia fenomenològica.

Però res d'això és cert, i tot és cert, des del punt de vista històric l'església ha anat cristianitzant, només cal pensar en el cicle de festes de Nadal que a la nostra comarca té un brillant exponent en Sant Antoni; o les festes de Setmana Santa amb la Pasqua, - la principal festa Cristiana-; o tot el seguit de Rogatives, la multitud de festes a les ermites i peirons -que molts les assimilaven a llocs de culte pre-cristià.

La gran quantitat i diversitat d'advocacions i festes de tota mena és una mostra de que té una importància en totes les coses que fem els habitants d'aquesta comarca i ens assenyalen moltes fites en la nostra vida; des del més senzill de que els morellans compten els anys per sexennis fins els més importants de retrobament familiar i de nexa d'unió de la diàspora en Rogatives, Nadal, festes d'estiu, Pasqua... Tota festa que podríem incloure dins el que podem anomenar "Religiositat Popular".

Només pel fet del retrobament de la diàspora; podem dir: Benvinguda la religiositat popular.

Però hi ha més, hi ha més perquè entren en joc massa coses: coses com el que quasi sempre són motius festius, i de festa que per a molts els entra en el més fons dels cors, de vegades en un sentimentalisme molt acusat; altres vegades poden transformar-se en ritus quasi-màgics; però no podem negar que, en molts, pot ser realment una experiència religiosa transcendent compromesa i comprometedora.

No podem mai dir percentatges de gent que es troba dins de cada tipologia de vivència, ni tampoc qui es troba purament en algun dels aspectes; però el

cert és que tota la sèrie d'actes relacionats amb la Religiositat Popular estan en un moment alt; de participació molt gran, alguns mai havien tingut participacions tan importants com ara, i també que, malgrat la diversitat de motivacions, no podem oblidar la religiosa, i encara, al meu entendre, podríem dir més; si eixa motivació religiosa deixara d'existir, també deixaria d'existir la raó per a la celebració de molts dels actes i festes.

E.B.

**CAJA RURAL PROVINCIAL
DE CASTELLÓN**

Su caja fuerte

Com és la religiositat dels Ports?

Ja des de molt petit he estat fora de la comarca per motius d'estudi, ja que tots els meus estudis els vaig fer al Seminari de Tortosa. Però sempre he mantingut una bona relació amb els pobles i per tant he viscut la religió de molt prop, encara que no residia habitualment allí. Ara he estat quatre anys a Flix i dos a Corbera i per això us parlaré de com veig el fenomen de religiositat als Ports, vivint totalment fora.

Quan fa uns anys vàiem en pobles més grans la secularització que ells mateixos sofrien, pensàvem que els nostres pobles dels Ports, per la seva peculiar religiositat des de sempre, sabrien aguantar i no només això, sinó que podrien ser, sinó un mirall, si un bon testimoni del que cal conservar dels nostres avantpassats.

Ara som ben conscients que als nostres pobles tenim totalment incrustada aquesta secularització produïda per molts motius. Des de la manca de gent, a la poca consistència de fe dins dels nostres costums de religiositat. Tots veiem, per tant, que ha faltat amb les nostres expressions religioses una profundització i una vivència, sobretot en les últimes generacions.

Tornant, com deia abans, la causa determinant ha estat la falta de gent. Podem parlar que hi ha una pobresa, pobresa que no ha deixat de continuar,

No vull dir que la gent és pobre, no. Però vivim encara que no vulguem en aquesta situació. Això és un impediment, però també ha ajudat a tots els homes i dones dels Ports a tenir com molt necessari a Déu.

Llegia, no fa molts dies, a les pregàries d'una missa: "Preguem Senyor per tots els qui vivint temps de prosperitat, no saben o no et volen reconèixer". És veritat, i en aquells moments vaig pensar en molta gent dels pobles dels Ports, i també de molts pobles d'aquí. I no és que al tenir més necessitats el busquem més com alguns afirmen, no. El que passa és que estan més disposats a reconèixer i viure amb aquest sentit.

Alguns pensareu que només estic somniant, sóc ben conscient que per moltes raons, dels més petits als més grans, han deixat un poc la pràctica religiosa, com a norma i practiquen en festes assenyalades i en romeries dels pobles. No anem a criticar-ho, sinó a buscar les causes que a tots ens poden ajudar a ser més constants.

També una altra causa que ha arribat molt profundament als nostres pobles és la ruptura generacional de pares i fills. És una factura que tant els uns com els altres som responsables.

Alguns pensareu que no he tractat el tema que al principi havia proposat. He cregut indispensable fer, per damunt, una petita llista de les causes que

influeixen molt decididament en la religió dels nostres pobles.

De fora, veig que estan una mica mortes, que hi falta molta vida. Quan dic mortes no vul dir que no ho fan bé, sinó que en quasi tots els pobles únicament hi ha una continuïtat sense renovació des de fa molt anys.

Un problema greu que veig és que la gent, o molta gent, només practiquen en moments comptats (posem per exemple les romeries, algunes misses assenyalades i inclús misses del diumenge). El fet ens ajuda a veure que en aquest tipus de gent dels nostres pobles ha entrat completament la secularització. I no només ens hem de preguntar per què, sinó, què hem de fer?

El que no hem de fer ara, és lamentar-nos sinó buscar mitjans perquè la gent creixi i s'adoni de la importància del fet religiós dins d'ells.

Com a essencial, hem de mirar molt allò que els nostres avantpassats han fet, i veure el que ara ens podrà servir, i també com s'expressa la religiositat avui en un món que canvia tan de pressa. No podem contentar-nos en això que tenim sinó que hem d'ajudar a què l'home i la dona dels Ports que són molt religiosos, visquin com a tals.

Josep Àngel Pitarch

  <p>Telèfons: 16 00 08 i 16 01 25 (2 línies)</p> <p>Portal de Sant Mateu, 2 MORELLA (Castelló)</p>	<p>TALLERES HONORIO</p> <hr/> <p>Agencia RENAULT</p> <hr/> <p>Hostal Nou, s/n <i>Teléfono 16 01 91</i> MORELLA</p>
--	---

COMARCA

RESULTATS DE LES ELECCIONS AUTONÒMIQUES DEL 26 DE MAIG DE 1991

	PSOE	PP	CDS	EV	UV	UPV	Altres
ARES	148	59	4	-	2	3	1
CASTELLFORT	41	105	1	6	1	1	2
CASTELL DE C.	20	1	2	-	-	-	-
CINCTORRES	245	146	1	10	1	19	1
FORCALL	232	151	7	3	3	9	-
HERBERS	51	34	2	1	2	3	-
LA MATA	47	61	2	5	3	7	-
MORELLA	988	890	31	16	10	34	38
OLOCAU	64	57	3	1	-	-	-
PORTELL	79	59	6	2	1	3	7
PALANQUES	-	17	-	-	-	-	-
POBLA BENIFASSAR	91	29	6	3	4	6	1
TODOLELLA	60	57	3	-	-	3	-
VALLIBONA	34	19	-	-	-	-	-
VILLORES	27	25	2	-	2	2	2
SORITA	48	68	-	-	1	4	-
VILAFRANCA	916	311	193	110	59	51	-

NOTÍCIES DE MORELLA

FÀBRICA GINER: Durant el mes d'abril i meitat maig a les instal·lacions, algunes ara en reforma, de la Fàbrica Giner, va estar oberta una exposició on es mostrava el treball que s'està realitzant. Igualment es podia visitar la resta d'instal·lacions: naus, la caldera,.... Un gran nombre de visitants ha tingut aquesta exposició, visitants que han anat des de la tercera edat fins els alumnes del col·legi de Morella.

CAMPANYA CONTRA LA FAM: La recaptació d'enguany 1991 ha estat:

	Ptes.
Sobres per les cases	364.007,-
Donatius	150.800,-
Col·lecta església	94.654,-
Sopar de fam	102.239,-
Festival de Nadal	148.300,-
TOTAL	860.000,-

UNA MOSTRA D'ECOLOGISME: La societat esportiva ESPEMO (muntanyisme i espeleologia) un altre any es va fer càrrec de mantenir nets els llocs on la rogativa de Vallibona s'ature a menjar i beure.

Com l'any passat per mig de bosses, bidons i contenidors -de

l'Ajuntament- es va fer la recollida de papers, botelles, plàstics, etc. i així deixar en condicions tots els llocs per on passa tanta gent tirant de tot. Cal dir també que l'Ajuntament va col·laborar replegant totes les bosses i contenidors.

NOTÍCIES DE VALLIBONA

El passat 11 i 12 de maig i després de 27 anys de no fer-se a peu, es va celebrar la rogativa des de Vallibona a Pena-roja.

Aquesta rogativa que des d'un principi no té un caràcter religiós i que es fa cada set anys, es va convertir aquest any en una trobada de més de cent persones. Grups d'excursionistes de Catalunya, València i Castelló i gent dels pobles del voltant van fer tota la travessia a peu ja que aquesta rogativa va per camins i pistes durant unes set hores, passant per paisatges meravellosos.

L'organització va ser magnífica i es va fer càrrec de tot el que feia falta als caminants: menjar, aigua, metge...

Cal dir que en certa forma aquesta rogativa ha estat possible per la il·lusió de Paco Vives, un capellà fill de Vallibona i per la gent de Vallibona que va organitzar amb tot detall aquesta travessia a Pena-roja.

CINCTORRES

- S'ha aprovat el projecte de construcció d'un hotel de 20 places a càrrec de la Direcció General de Turisme. Encara no se sap qui el regentarà, però molt possiblement es farà a través d'un Patronat.

- Ja han començat les obres d'empedrat de la Plaça Nova i de la Vella. Estan subvencionades al 80 % per la Diputació.

- Continuen a bon ritme les obres de l'Ajuntament que van començar al gener. Són subvencionades íntegrament per la Conselleria de Cultura.

- Dissabte dia 8 de juny es va celebrar la FESTA ANTICONTAMINACIÓ, organitzada per la Coordinadora de pobles afectats. El programa va ser el següent:

17 h.: Exhibició de parapent.
19 h.: Xerrada informativa sobre la querrela contra ENDESA i sobre la Coordinadora dels Ports i l'Alt Maestrat.

20 h.: Cercavila amb xaranga. Col·locació d'una pancarta al Campanar.

22 h.: Sopar de germanor (de franc).

23'30 h.: Revetlla fins a altes hores de la matinada. A benefici de la querrela.

TRANSPORT PÚBLIC

Des del passat mes de març la companyia que presta el servei de Morella a Alcanyís, Castelló i Vinaròs ha millorat el servei, i es pot pujar a Morella des de Vinaròs i Castelló tres vegades al dia de dilluns a divendres. La resta dels serveis d'autobús a la comarca no modifiquen horaris. La lletra "r" signifiqui que cal fer transbordament a Sant Mateu.

El servei quede així:

Eixides de Castelló a Morella:

DL-DV: 07:30; 14:00; 17:00r

DS: 07:30; 15:30

Eixides de Vinaròs a Morella:

DL-DV: 07:45r; 14:00r; 17:45r

DS: 07:45r; 16:15

Eixides de Morella a Vinaròs i Castelló:

DL-DS: 07:30; 16:00 (a Vinaròs r)

Ontinyent, febrer 1991
Estimats amics

El darrer mes de desembre vaig estar visitant la vostra comarca, concretament Catí, Morella, El Forcall, Cincorres, Castellfort i Ares del Mestre. Sóc sincer quan vos confesse que hi vaig quedar gràtament impressionat de la bellesa de les vostres terres, igualment com sensibilitzat pels greus problemes que vos preocupen, com són els efectes que està produint la central tèrmica d'Andorra, l'envelliment i abandó dels vostres pobles i la falta d'uns mitjans socials que mereixen igual o més per la vostra condició de desavantatge econòmic que les comarques «riques» i poblades de l'exterior.

Va ésser al poble del Forcall on vaig tenir la sort de conèixer la publicació que tan dignament publiquen i la que em va acostar més encara a les vostres terres i la seua gent.

No vull que aquestes lletres puguen donar una idea equivocada de la impressió que em va produir el viatge com podria ser la d'un turista en busca de contrastos i tipismes passats de moda. Sóc conscient de la duresa de la vostra comarca i de la injustícia social que provoca el seu abandó. Vos he recordat molt aquestos mesos de gener i febrer en els que creu notícia permanent als informatius per les conseqüències del fred i les nevades, sols vos recordeu en aquestes ocasions i en altres que tant millor seria que no foren mai.

Vos puc assegurar que les vostres terres i els vostres pobles, encara que deprimides, conserven molts valors i sensibilitats que a les comarques «riques» ja han desaparegut.

Gràcies a AU!, a Julià Pastor, a Vallivana, Domí Pastor i tots els que m'han donat la possibilitat de conèixer-vos un poquet més.

Des de la solidaritat, endavant! la vostra tasca és necessària, la vostra comarca és el meu País.

Rafel Francès i Esteve
Ontinyent

LA BÚSTIA

Benvolguts amics d' "Au":

A l'assabentar-me per la nostra revista, de la publicació del llibre "Portell, usos y costumbres del S. XIX al XX", de la senyora Luisa Cabañes Montserrat i motivat pel fet que el meu pare i tres dels meus avis fossin d'aquest poble, vaig adquirir i llegir aquest llibre.

Penso que la feina de recopilació de dades i vivències d'aquesta vila dels Ports de Morella és interessant i positiva, i que, com molt bé observa l'autora, pot ser útil a futurs estudiosos del poble i de la comarca. Tant de bo tots els pobles tinguessin persones així, seria enormement positiu per als seus habitants, els ajudaria a conèixer el seu passat i a estimar les seves coses.

El que no trobo correcte de l'obra, és el fet que no s'hagi escrit en la llengua pròpia del poble. No puc entendre com es pot estimar una gent i no sentir-se

plenament identificat amb ella, amb totes les seves connotacions culturals, i totes les seves característiques, ja que com és sabut, el gruix dels habitants de Portell, són descendents de les comarques occidentals de Catalunya, per tant, no cal ser gaire espavilat per comprendre que la llengua pròpia de Portell i de tota la comarca és el català. El fet encara és més llàstimos, si es té en compte que és precisament la comarca amb el percentatge més alt de catalano-parlants de tot el seu àmbit lingüístic.

Espero que l'autora de l'obra, acceptarà aquesta carta com una crítica constructiva, ja que en definitiva l'obligació de tots nosaltres, és mirar de salvar la nostra llengua del seu procés de substitució, precisament per la llengua en què s'ha escrit el llibre.

Sabadell, Ramon Ferrer i Valero
Avant!

De l'ASSOCIACIÓ FESTA NACIONAL PAÏSOS CATALANS ha aplegat la convocatòria del premi "Països Catalans - Solstici d'estiu" de narració breu, dotat amb 100.000 ptes.

De TRAIGUERA també aplegue, com de costum, la revista del mateix nom amb uns quants números (162 al 164) amb les habituals notícies curtes locals, del futbol, i dels nostres pobles (i ciutat...). Al 163 hi ha una entrevista amb el director del M.P.D. de l'Escola-Taller traiguerina. També segueix arribant EL DIARIET (núm. 4), de Les Cases.

"Coneguem el Delta a la primavera" és la proposta per l'abril del MUSEU del MONTSIÀ. També ens van invitar a la inauguració del catàleg del fons d'art de l'ajuntament ampostí. Del Centre d'Informació de Castelló ens envien un fullet titulat "La Generalitat prop de vostè" amb les adreces de les oficines dels seus organismes i amb un nou servei, el telèfon d'informació administrativa, 900-539393. De l'Associació Alambor de Benicarló ens invitaren a una

conferència de l'Alfred Rodríguez Picó, l'home del temps amb qui ja vam poder gaudir fa uns mesos a Morella. De Benissa hem rebut les bases del seu Concurs 25 d'ABRIL.

Del PSPV-PSOE I EL SEU "COMPROMÍS PER MORELLA" ens adrecen la seua "FULLA INFORMATIVA" (Sic!). El full és el número 1, totalment escrit en foraster excepte el títol.

Segueix eixint la revista "Bisgargis", Boletín de la colonia y Villa de Forcall, amb les PINCELADAS HISTÓRICAS de J. Eixarch, un article de J. de la Higuera sobre Catí i un altre sobre Cincorres de la mà del seu alcalde, a més de notícies d'interès forcallà.

Una més de les habituals publicacions que rebem és PRESENCIA EVANGÈLICA (núms. 115 a 118). En canvi, una altra revista que ha aplegat al calaixet número 18 de l'Oficina Tècnica de Correus de la comarca ho ha fet des de prou lluny, de Toronto, Ontario, Canadà. Està escrita majoritàriament en la nostra llengua encara que hi ha una pàgina en

anglès. L'edite el CASAL DELS PAÏSOS CATALANS DE TORONTO - CATALAN CENTRE OF TORONTO, té 20 pàgs. i es diu FLAMA. Naturalment, hi ha una secció de notícies internes del casal de les que destaque una exposició titulada "THE CATALAN PRESS IN THE WORLD" feta a Toronto. AU! hi va ser present. També hi ha un recull de notícies del nostre país.

D'ACCIÓ CULTURAL DEL P. V. seguim rebent puntualment el seu butlletí, on ens plenen de flors i violes. No volem fer-nos "autobombo" però és que s'ha passat: "Una revista extraordinària, la dels Ports. Tant com bella és la seua comarca". Suposo que, entre línies, deuen voler dir que com la comarca està tan fotudeta, que la revista tampoc és res de l'altre món. És broma... Ara que penso, molt parlar de nosaltres

i encara no he dit quines notícies aporte. I una, procedent del Servei Jurídic d'ACPV és prou important i es resumeix així: "Els ciutadans poden negar-se a pagar impostos quan la notificació no es formule en valencià". Naturalment, si abans s'ha enviat una instància (el model ha eixit publicat en algun número d'AU!) sol·licitant-ho, un acte molt senzill. Es fa un resum de l'assumpte TVV i es relacionen els ajuntaments que van demanar que sigué en valencià, que a la comarca són Catí, Vilafranca, Cincorres, El Forcall, La Mata, Portell, La Todolella i Villores. També s'esmenta la presentació de la C.N.L. de la Univ. Politècn. de València. Hi ha una nova secció titulada el termòmetre de la llengua, per mesurar les actuacions en relació a l'ús de la nostra llengua. De ben segur que a la comarca molts es

guanyarien les temperatures sota zero, i no precisament a causa de les nevades d'enguany.

Una novetat és la revista **LLUITA**, editada pel PSAN (Partit Socialista d'Alliberament Nacional), fruit d'eixos intercanvis que possibilitaran que disposeu d'informació diferent per tenir més elements de judici, a la Biblioteca de Morella. Com és obvi, està escrita íntegrament en la nostra llengua. Hi ha articles en profunditat el NOU (VELL) ORDRE MUNDIAL i sobres qüestions independentistes i nacionals.

Una altra novetat és una Publicació de les Comissions Tirant lo Blanc. Ens han enviat diversos números del butlletí informatiu NOTÍCIES TIRANT, que parle de tots els temes relacionats.

				<p>OFICINA D' INFORMACIÓ INICIATIVES I RECLAMACIONS</p> <p>US INFORMA TELEFÒNICAMENT Sobre tota l'Administració de la Comunitat Valenciana, la seua estructura, funcions i procediments</p> <p>US INFORMA PERSONALMENT I PER CORREU Les seues preguntes, suggeriments i reclamacions seran degudament rebudes, contestades, classificades i trameses a l'òrgan competent</p> <p>US REGISTRA QUALSEVOL DOCUMENT Adreçat a l'Administració Autònoma</p>
<p>9 0 0 5 3 9 3 9 3</p> <p>Telefon d'Informació Administrativa</p>				
<p>GENERALITAT VALENCIANA PRESIDÈNCIA</p>				
<p>CASTELLÓ: Carrer Major, 78 Tf. 358222 Fax 358066</p>				

Servei Oficial
Land-Rover Santana i Suzuki
Vehicles tot terreny

JULIO ORTÍ
Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Aprofiteu les ofertes Ford!!!

JULIO ORTÍ
Barri de l'Hostal Nou - Tel. 16 00 37

Servei Oficial FORD
Vehicles nous i usats

Morellans a Cuba

Felicitem Membrado, Milian i Segura per la seva gesta Expedició espeleològica «Palmarito-91»

L'expedició es va realitzar la segona quinzena del mes de març a la república de Cuba, en la província de *Pinar del Río*, concretament en la serra de *Los Organos*, dins del terme municipal de *Viñales*.

L'expedició es desenrotllà en el marc de la col·laboració valencià-cubana sobre exploracions espeleològiques a l'illa. Aquesta col·laboració, va augmentar més encara després dels èxits de l'expedició "Palmarito-89", quan els estudis allí realitzats van col·locar el sistema *Palmarito* entre els deu primers de Cuba, alçant més de 12 quilòmetres, quan pràcticament ningú s'esperava que allí hi haguera un sistema subterrani d'aquestes dimensions.

En aquella ocasió es va batre un rècord extraordinari a l'aconseguir topografiar 12 quilòmetres explorant-ne uns altres 3, en només 10 dies útils, el que va suposar un èxit sense precedents en l'àmbit espeleològic mundial. Llavors vàrem acudir a Palmarito amb l'objectiu fonamental de preparar-nos davant del gran repte que suposava la ja pròxima expedició de "Papua-90". El que no esperàvem era que anàvem a iniciar un sistema subterrani que figura ja entre els primers de l'Amèrica del Sud.

Quan en 1989, vam abandonar l'exploració per haver de tornar ja cap ací, erem plenament conscients que algun dia tornàriem i que aquella era una cova molt gran.

Els contactes amb els nostres companys i amics cubans es van anar ampliant al llarg de tot l'any 1989, i vam quedar en realitzar una nova expedició al 1991. Amb el nostre interès per treballar espeleologia tropical, teníem programat quan tornàriem de Papua, el perfilar i concretar la futura expedició. Per diferents motius no va ser possible comunicar-nos amb els nostres companys cubans, i això va fer que al mes d'octubre decidirem d'anul·lar l'expedició. Va ser el passat mes de gener, quan vam rebre una carta seya en la qual ens comunicaven que ens esperaven al mes de març. Per a una expedició internacional suposava molt poc temps: subvencions, gestions, tràmits burocràtics, adquisició del material idoni,

menjar, quins espeleòlegs triar i quants... tot havia de ser tan ràpid que quasi ens vàrem veure desbordats pel treball que teníem al davant. Afortunadament ja disposem d'una mica més d'experiència i de gran ajut popular i d'institucions públiques i privades. Gràcies a tot açò vam aconseguir posar en marxa l'expedició i anar-nos-en el 17 de març de 1991.

Arribàrem a l'Havana (Cuba), després d'haver fet escala a Madrid, Basilea (Suïssa) i Gander (Canadà). Allí ens esperaven els nostres companys de la Societat Espeleològica Cubana (societat que aplega tots els espeleòlegs a nivell nacional), que havien hagut de superar problemes d'organització i suplir la manca de mitjans amb una gran dosis de ganes i voluntat personal. Ens vam traslladar ràpidament al campament base, situat a una hora de l'entrada principal del sistema Palmarito. Allí vam saber que feia molt temps que no plovia i que no es preveïen pluges per als pròxims dies, pel que el riu Palmarito, principal proveïdor d'aigua al sistema subterrani, baixava amb un cabal molt baix.

Després d'organitzar-nos en el campament base, allí anaven a treballar més de 20 persones, ens disposàrem a crear els grups de treball del dia següent. Un grup va quedar fora, habilitant el campament base i gestionant diversos problemes que s'havien presentat, carbur, menjar, aigua, etc. Tres grups nombrosos vam anar a topografiar les diverses incògnites que hi havia en la zona seca i que es quedaren per fer la vegada anterior. L'altre grup, vàrem entrar per la zona que més prometia, la zona acuàtica del Gran Canó i concretament anàvem a forçar la "Gran Barrera" (nom que li vam donar en l'exploració de 1989 a un gran tap de roca que quasi tapa totalment la galeria del Gran Canó), punt final de les exploracions de 1989 en eixa zona del sistema i pas obligat de les aigües en el seu recorregut per les galeries fins al forat *Cimarrón*.

Després de fer més d'un quilòmetre, per l'aigua ens subdividírem en dos grups, el primer, amb la idea d'arribar a la Gran Barrera, i el segon amb la missió

fonamental de buscar i habilitar una zona elevada per a una possible emergència de creixement d'aigües. En aquesta zona el treball es desenrotllà quasi sempre dins l'aigua i, per tant, el perill de creixement és encara més gran que en altres parts del sistema. És la zona de major drenatge de les aigües, d'ací que siga fonamental anar buscant llocs de seguretat.

En esta primera exploració al Gran Canó, no ens va ser possible arribar-nos a la Gran Barrera. Atenent que el nivell d'aigua estava més baix que l'any anterior i per tant es podia caminar en zones on abans s'havia de nedar, tot semblava indicar que ho aconseguiríem, però, l'eixir una mica tard del campament i amb totes les petites pèrdues de temps acumulades juntament amb el fet que no recordàvem ben bé les galeries, no va fer possible que aconseguíem l'objectiu.

De tota manera, i donat que la Gran Barrera ens quedava encara molt lluny, ens va fer adonar de la gran quantitat de terreny que havíem topografiat i explorat la vegada anterior. Vam arribar al campament una mica desil·lusionats, perquè l'èxit d'aquest dia i de l'expedició, passava per superar la Gran Barrera i per guanyar metres a l'altre costat d'aquesta.

Eixa nit vam acordar d'eixir a la matinada, un equip ultralleuger i ultraràpid de dues persones que intentaria explorar l'altra part de la Gran Barrera, mentre un equip de tres eixiria darrere amb una triple missió, guanyar metres en les incògnites laterals del riu, seguir buscant una zona elevada en eixe punt tant perillós, i, prestar ajut en cas que fóra necessari als dos espeleòlegs que estaven per davant d'ells. Esta vegada sí que vam tindre més èxit, l'equip de dues persones que vam entrar davant, vam arribar a la Gran Barrera després de tres hores d'exploració accelerada. L'alegria que vam tindre, es veia enfosquida perquè havíem constatat una vegada més que no hi havia en tota la zona cap lloc alt per on puguérem escapar en cas de crescuda, estàvem una altra vegada en una rateta. Després de repostar carbur del que havíem deixat feia dos anys, vam passar la Gran Barrera seguint pel Gran Canó, i buscant constantment galeries penjades

sobre l'aigua. Estàvem en una zona que ningú havia xafat i que per tant s'explorava per primera vegada. Exploràrem durant quatre hores més. El riu subterrani augmentava a unes proporcions gegantines, i veient que allò no s'acabava, decidírem tornar cap a fora esperant que a l'exterior no estiguera plovent. Anàvem eixint tot el ràpid que podíem i vam localitzar una galeria que se'ns havia passat i que tenia més de 20 metres, no era molt còmoda, però serviria per a una emergència. A partir d'ací ens vam animar i vam eixir, duiem 12 h. d'exploració quan connectàrem quasi a l'eixida amb els altres dos grups que ens estaven esperant.

En el camp base, comprovàrem les orientacions preses en la zona recent explorada, i vam advertir que també aquestes galeries es dirigien vers el NW, això significava que eren ja més de 8 quilòmetres en eixa direcció i, per tant, devíem estar a punt d'eixir-nos-en de la serra. Vam muntar la topografia i les orientacions preses i vam comprovar que efectivament, estàvem a punt d'eixir per un lloc conegut per "Hoyo Cimarrón", que malgrat que en alguna ocasió havíem pensat que podria ser l'eixida del sistema, no deixava de ser més que una simple il·lusió. Ara, podia ser una realitat.

Arribar al punt límit d'exploració representava moltes hores de cova, només teníem dues possibilitats: una era pernoctar dins de la cova, cosa que no feia gràcia a quasi ningú, l'altra, la més sensata era el de desplaçar-nos per l'exterior a "Hoyo Cimarrón", i atacar el sistema des d'allí. Els que havíem d'anar a Hoyo Cimarrón vam descansar un dia sencer a fi de preparar-nos. El dia 24-3-91, vam eixir en cotxe fins la muntanya de Pan de Azúcar, i d'allí a peu fins a Hoyo Cimarrón, així conegut per ser refugi de cimarrons en l'època colonial. Els cimarrons eren esclaus perseguits pels rics espanyols, més tard el terme es va estendre a aquelles persones que es dedicaven al pillatge.

El desplaçament a peu fins Hoyo Cimarrón, era llarg i difícil, encara que la marxa per la selva era fàcil en eixa zona, la calor i el pes que duíem, ens dificultaven prou. Hoyo Cimarrón és un lloc agrest, una vall tancada on desembouen les aigües del sistema Palmarito en cas de crescuda. Localitzada l'entrada de la cova ens vam disposar a treballar en ella. Mentre dos equips realitzaven la tasca de topografiar per a no perdre'ns a l'eixida, un altre equip entràvem galeries cap a dins intentant buscar entre el gran

embolic de galeries, aquelles que es dirigien vers el SE. Al cap d'una hora d'exploració vam trobar el primer gran problema, un punt sifonat (lloc on el sostre de la galeria toca la superfície de l'aigua obligant a bucejar en eixe punt) que ens va fer perdre molt de temps.

Després de molts capbussaments trobàrem un lloc per on podíem passar amb l'aigua a la barbata sense necessitat de bucejar. Vam parar a una galeria molt més gran però que es dirigia cap al SW. Una mica desmoralitzats i veient que no seguíem la direcció correcta, vam decidir d'eixir de la cova a descansar.

Els altres grups que estaven topografiant, van aconseguir més d'un quilòmetre i tenint en compte que el treball es realitzava dins l'aigua no estava gens malament. Decidírem eixa nit que repetiríem els grups, només que ara entràriem de matinada i aniríem fins al límit, això vol dir que exploràriem i topografiàriem fins que ens cansàrem i ens vérem impossibilitats de seguir. Diversos factors, com que escassejava el menjar per a un altre dia i les condicions de treball sempre dins de l'aigua ens obligaven a prendre aquesta decisió.

Els dos grups de topografia van treballar fins a la nit. L'altre grup de dos, intentàvem connectar amb Palmarito (cosa que semblava impossible), buscant galeries vers el SE. Després de sis hores d'intensa exploració això ens pareixia ja impossible, no teníem cap esperança, donat que totes les galeries ens conduïen al SW, molt lluny del nostre objectiu fonamental. Finalment, quan eren les 15 h. del dia 23-3-91, vam trobar una galeria important que anava vers el SE, anàvem cap a Palmarito. Però duíem 8 h. d'exploració i encara havíem d'eixir de la cova. Descansàrem uns 15 min. Pensant quines eren les possibilitats, ja que no ens quedava menjar i el carbur començava a escassejar. Finalment ens vam decidir per continuar, pensant que ens seria molt difícil arribar una altra vegada allí. Ens dirigírem cap a Palmarito.

Vam encertar, en només 30 min. reconeguèrem les galeries que havíem explorat 4 dies abans en l'exploració inicial que vam fer entrant pel Ocho, una de les boques del sistema Palmarito. La connexió era ja una realitat, però ara, una altra vegada se'ns plantejava un greu problema: Eixir per Hoyo Cimarrón estàvem una mica més prop en metres, però no en temps, l'avantatge d'eixir per ací era fonamentalment que sabíem que hi havien dos grups treballant que ens

podrien ajudar si ens feien falta, per altra banda l'inconvenient principal era que fins arribar on ells estaven teníem un munt de galeries de les que no posseïem el mapa topogràfic, per la qual cosa perdríem molt temps i esforços per trobar el camí correcte. Ens decidírem d'eixir per Palmarito, coneixíem la major part del camí a la perfecció i amb una mica de sort trobaríem algun grup treballant prop de la Gran Barrera. Amb 15 min. més vam trobar restes d'un grup que havia estat feia molt poc, vam nedar una mica més ràpid i a les 17 h., aproximadament, connectàrem amb el grup que topografiava eixa zona. La connexió entre els dos grups baix terra, fou una autèntica festa subterrània. Erem conscients de l'èxit que allò representava, encara que la topografia no estava realitzada, la connexió real s'havia produït. Els que havíem entrat per Hoyo Cimarrón, anàvem a eixir amb els que havien entrat per l'Ocho, en el sistema Palmarito. Anàvem a realitzar la travessia integral del sistema.

Després de la foto de rigor dels quatre que havíem connectat i després de menjar alguna cosa del grup que havia entrat per Palmarito ens disposàrem a eixir. Arribàrem al campament base després de 14 h. d'exploració subterrània.

Quan arribàrem al campament aquest s'havia convertit en una gran festa. Els grups que no havien anat a Hoyo Cimarrón, havien tret molts metres en les zones seques, però ara, amb les galeries de Hoyo Cimarrón, el sistema Palmarito guanyaria com a mínim 7 ó 8 quilòmetres més.

Mentre la festa en el campament continuava, en Hoyo Cimarrón dos grups d'espeleòlegs seguien treballant en les galeries inundades fins avançada la nit, el fred per estar sempre banyats i l'anar esplai que requereix la topografia, unit a les poques reserves alimentàries va fer que haguérem d'abandonar la cova per tal de recuperar-se a l'exterior. A més, encara que els grups de Hoyo Cimarrón pugueren pensar que el grup que estava dins haguera aconseguit la connexió, no es podia creure del tot perquè les probabilitats de no eixir, obeïen més a la possibilitat d'un esgotament o un accident. Per aquest motiu, al dia següent, es va eixir en busca dels que estaven en Hoyo Cimarrón, allí ens trobàrem tornant ràpidament al campament base.

Estàvem una mica cansats, però no hi havia cap accidentat, pel que l'èxit de l'expedició havia quedat assegurat. Però

→ ara s'havia de reflectir en un mapa topogràfic la totalitat de les galeries explorades.

Al cap de dos dies vam tornar a *Hoyo Cimarrón* on acabarem de topografiar la galeria principal, aconseguint també la unió del sistema en el mapa.

El sistema *Palmarito* és ara el 3r. de Cuba i el 5é. d'Amèrica del Sud, però el més espectacular, són les seues possibilitats ja que fins ara s'ha seguit un desenrotllament quasi longitudinal, tot indica que quan s'exploren les galeries laterals i els pisos superiors, s'aconseguiran 7 o 8 quilòmetres més, passarà

llavors a ser el 1r. de Cuba i el 2n. d'Amèrica del sud.

Quan arribarem a l'Havana, les autoritats ens felicitaren fent-nos l'ofertament formal de tornar al 1992, aprofitant les activitats conjuntes de Vè. Centenari.

L'extraordinària col·laboració entre espeleòlegs cubans i espanyols, ha estat un factor determinant en les dues expedicions. Si tenim en compte que el treball dins la cova fa viure moments difícils, amb gran tensió que poden fer perillar l'èxit d'una expedició, comprendrem com ha estat d'important aquest factor.

Els participants per banda espanyola han estat: Poli Garay, Rafael Medina, Jacinto Martínez, José Vicente Buiges, Alegria Pérez, Salvador Guimot, Javier Segura, Cristóbal Milián, Jorge Membrado i l'extraordinària col·laboració del professor Adolfo Eraso.

El nostre agraïment a la Generalitat Valenciana (Presidència), Diputació Provincial de Castelló, Ajuntament de Morella i Caixa d'Estalvis de Castelló. També a tots els i les nostres companys i companyes, amics i amigues que ens han recolzat incondicionalment sempre.

Societat Esportiva "ESPEMO"

RECUPEREM EL NOSTRE PATRIMONI

La Corroquina

Autor: Julià Pastor i Aguilar

La corroquina és una dansa o, millor dit, un ball a l'estil dels balls rodats amb canvi de parelles. És un ball propi de Morella i es ballava, en els seus bons temps, a la placeta dels Tarrascons com a final del ball rodat que feien els masovers els diumenges, en acabar de dinar, abans de tornar-se'n cap al mas. Es tracte d'un ball pausat i lent, d'execució senyorial.

La descripció del ball es base fonamentalment en el testimoni i les explicacions de la Sra. Abília Adell Ferrer. També s'ha tingut en compte el criteri de la Sra. Consuelo Pérez (Xelo), que últimament ha treballat en la recuperació dels balls populars.

BALLADORS: Parelles xic-xica, disposades en rogle. El nombre de parelles ha de ser suficient per poder fer els canvis necessaris, que es corresponen amb les formes de música o melodia del ball. En concret, el nombre mínim de parelles ha de ser de sis. A partir d'aquí, es pot fer el ball amb les parelles que es vulgue.

VESTUARI: Vestit de mudar de masover. En el cas dels xics, saragüells amb pala davant, botonats als costats. Jopetí i farol nugat darrere l'orella amb les puntes catxes. Hi havie uns farols antics de color marró-verdós amb una sanefa de color negre i floretes daurades distribuïdes a la part del mig. La persona que em va informar encara en guarda un.

Les xiques portaven faldetes ratllades

de fons marró, brusa negra, toquilla de llana o de pèl de cabra i mocador al cap. La toquilla es podie substituir per un mocador fi de punta, ben brodat.

MÚSICA: El ball de la Corroquina es fa amb cobletes cantades i acompanyades amb instruments de corda (guitarras, guitarrons, bandúrries i llauts).

Hi ha dos modalitats de melodia que són les FOLIES i la CORROQUINA. Al final, se solie afegir el FANDANGO o s'acabave el ball amb una JOTETA ràpida.

En el present article trobareu les solfes

Acompanyament

♩ = 65

BANDURRIA I LLAUT
 BANDURRIA I LLAUT
 GUITARRA
 GUITARRO

Les Folies

♩ = 65

Jo en te - ni - a més de mil De fo - li - es i no -
 man - cos jo en te - ni - a més de mil . A la
 but - xa - ca les por - to
 nu - ga - da - les amb un fil . De fo - li - es i no -
 man - cos jo en te - ni - a més de mil .

corresponents en el to de La major.

Les partitures estan pensades de la manera següent: primerament hi ha el suport harmònic que fan els instruments de corda. Este suport és un ostinato sempre igual sobre el qual la veu del cantador o cantadora interprete les melodies.

Entre el grup de músics hi ha d'haver una o dues persones que toquen les castanyetes al ritme de l'acompanyament.

PASSET DEL BALL: Tant els xics com les xiques marquen sempre un punt de ritme ternari, sense pressa i a passets menuts. El punt està esquematitzat a la figura 1. Presente dues modalitats, el pas d'estil valset (1A), on el peu inclinat amb la creueta davant és el que punteja. Després de puntejar, es pose darrere de l'altre peu en posició inclinada, fent coincidir este moviment amb un lleuger moviment del cos en el mateix sentit. En el dibuix, el traç continu indique contacte a en terra. El traç puntejat vol dir peu alçat o alçant-se.

L'altre passet (1B) d'estil jota, es fa un pelet més airós, alçant un poc més el peu que comence compàs.

Els xics ballen amb els braços alts a l'estil de la Jota. Les xiques amb els braços caiguts deixant-los balançar amb el moviment del cos, de forma que no queden rígids i el cap lleugerament inclinat endavant.

Sempre s'escomence amb el peu dret.

ESTRUCTURA DEL BALL: En començar, els xics van a buscar les balladores i, quan s'han fet les parelles, es disposen de la forma següent: en rogle, les parelles encarades en cercle, els xics a la part de dins de cara a fora i les xiques a la part de fora mirant cap a dins. (Fig. 2). Si es parteix de les parelles enfilades (les balladores a la dreta i els xics a l'esquerra), anant de desfilada o retaula, cal construir el rogle en sentit

La Corroquina

♩ = 65

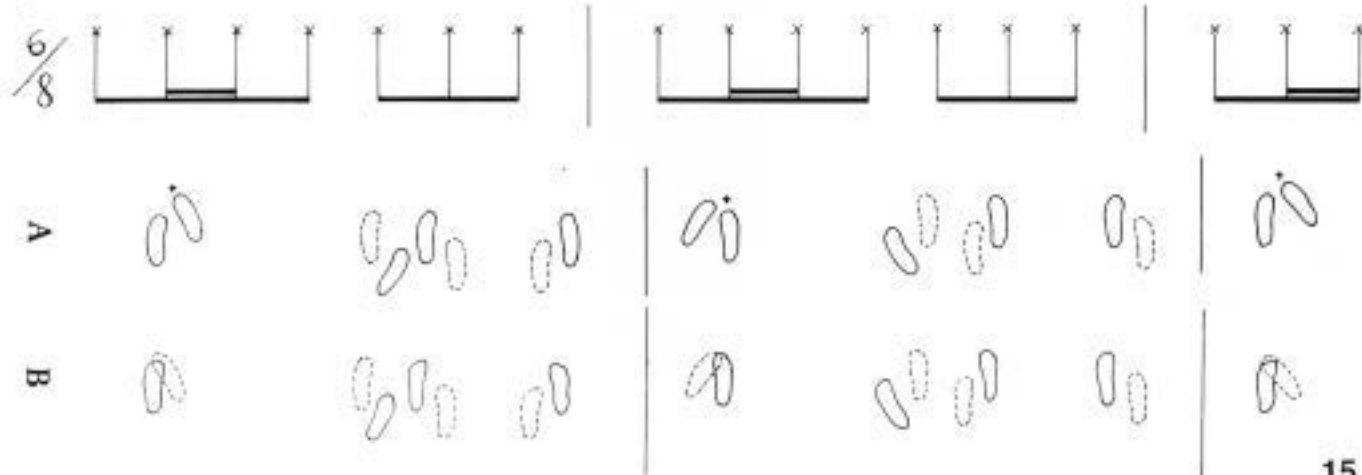
La Cor-ro-qui-na es-tà ma-la — i el Cor-ro-qui — no la
 vol La gi-tana la Pa — ris-sa — per no
 fer bruts — els llen-çols ¡Ay de mi! ¡Ay de tu! Cor-ro-qui-na del
 al-ma cor-ro-ca-le-a — què. Sa-la-rey sa — la-da i un al-tre ca-
 mi. Sa-la-rey sa — la-da i un al-tre ca — mi .

El Fandango

♩ = 65

U-na mu-jer lo com - pu - so El fan-dan-gui-to de
 Ca-diz, u - na mu-jer lo com - pu - so y u - na
 y u - na mu-jer lo com - pu - so co-mo es co - sa de mu -
 je - res co-mo es co - sa de mu - je - res a los
 hom-bres ca - yo an-gus-to, y el fan y el fan-dan-gui-to de
 Ca-diz.

Figura 1

contrari al moviment horari per tal que puguen quedar situats com cal. Al mateix temps, la ronda va tocant el suport harmònic i tots els balladors es van posant a temps i a ritme.

Les folies: És la primera melodia que es cante i es balle. Es fa tres vegades seguides amb la mateixa melodia i lletres diferents.

Partint de la roda inicial, els xics fan un lleuger moviment d'un quart de volta a la seua mà dreta per esperar la balladora que ve. Els xics només estan a l'espera, sempre de cara a la balladora que va fent les evolucions i que acabarà sent la seua pròxima parella. Les xiques fan un recorregut tal com s'assenyale a la figura 3 i queden emparellades amb el ballador següent. Com es comprén, cada cobleta implique un canvi de parella. Al final de les tres folies les parelles queden tal com s'indique a la figura 4. Mentre no sone la cançó i només quede el suport harmònic dels instruments d'acompanyament, els balladors van marcant el passet del ball cap a un cantó i cap a l'altre, en moviment oscil·lant. Cada parella fa un moviment rotatori sobre el seu eix, a cantó i cantó segons els passos. Vista la figura des de dalt donaria la sensació d'una lleugera oscil·lació dels dos cercles en sentit contrari. (Fig. 5).

La Corroquina: Després de les folies es balle la corroquina tres vegades, també amb lletres distintes. Els balladors i balladores es disposen en un sol cercle, alternats i encarats a parelles (les que han quedat del ball anterior). El xic fa un quart de volta cap a l'esquerra i la xica es quede de cara a ell.

El primer i segon versos de la corroquina es ballen, marcant el passet de tres, fent rodar el cercle en sentit contrari a les vergelles del rellotge, com indique la figura 6A. En acabar la melodia corresponent als dos primers versos fan un paronet, al mateix temps que es giren i canvien de parella. Mentre es canten els versos tres i quatre es va ballant en direcció contrària, seguint el sentit de les vergelles del rellotge (Fig. 6B). En els dos moviments els xics vallen de cara avant i les xiques a recules.

Quan comence la tornada, els xics es queden mirant cap al centre del rogle i les xiques a les espatlles dels xics. Això es correspon amb el text:

¡Ay de mí! ¡Ay de ti!

Mentre es fa la resta de la tornada:

Corroquina del alma corrócate aquí.

Salero i salada i un altre camí.

Salero i salada i un altre camí.

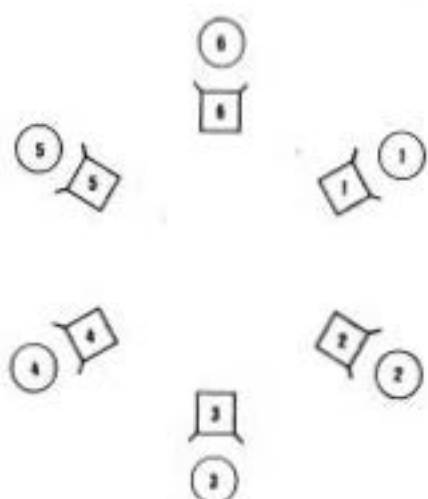

Figura 2

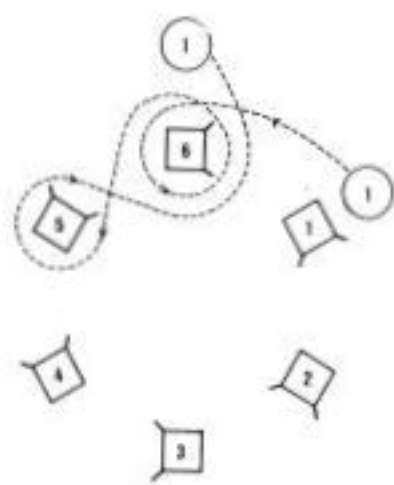

Figura 3

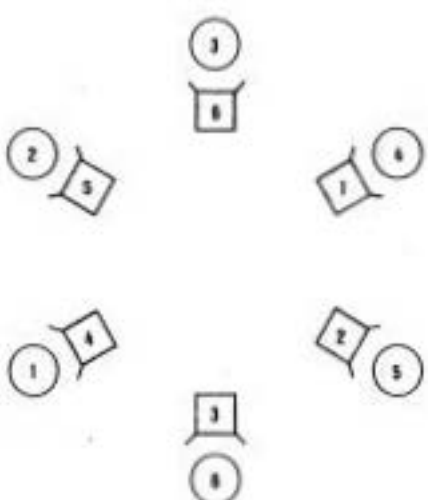

Figura 4

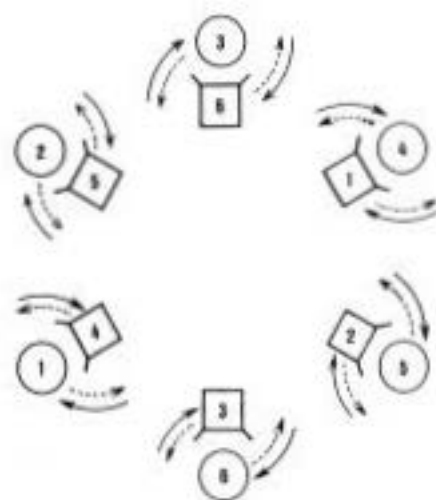

Figura 5

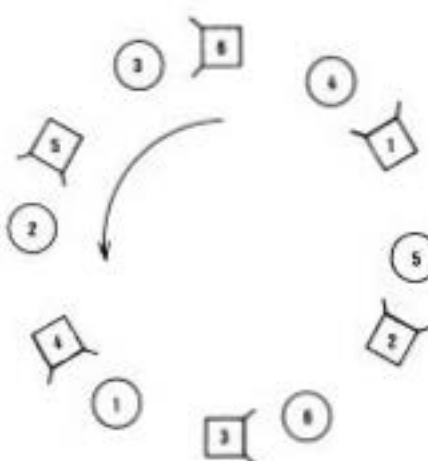

Figura 6A

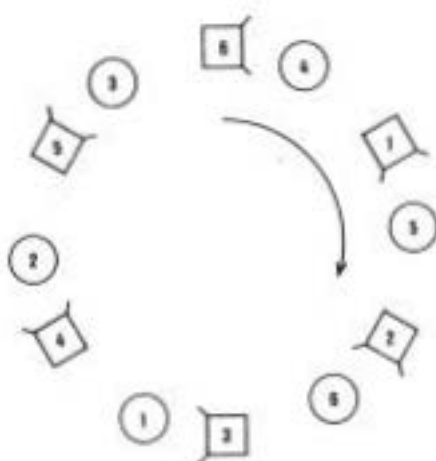

Figura 6B

Les xiques donen la volta a la seua parella, marcant sempre el mateix passet, entrant per la mà dreta, mirant sempre al mig de la formació i marcant clarament un punt als costats i davant del xic. L'últim punt es correspon amb la posició de final i d'inici de la volteta (figura 7). Els punts marcats en el dibuix corresponen amb les síl·labes marcades a la lletra. Les xiques ballen sense mirar la parella.

Les xiques, quan acaben la volteta i coincidint amb l'última síl·laba de cada vers fan un colp de mans.

Al final de l'estrofa el rogle quedé com al principi amb les parelles encarades per fer l'estrofa següent.

Entre cobleta i cobleta es va marcant el passet oscil·lant a banda i banda.

El Fandango: El fandango es balle també fent una sola roda amb tots els balladors encarats a la mateixa mà. El xic segueix la xica de la parella. Per a aconseguir esta figura només cal que les xiques es giren d'esquena als xics, després de la posició que tenien en acabar la tercera estrofeta de la corroquina. S'escomence a ballar en sentit contrari al moviment horari i després es canvie de posició i de sentit de gir.

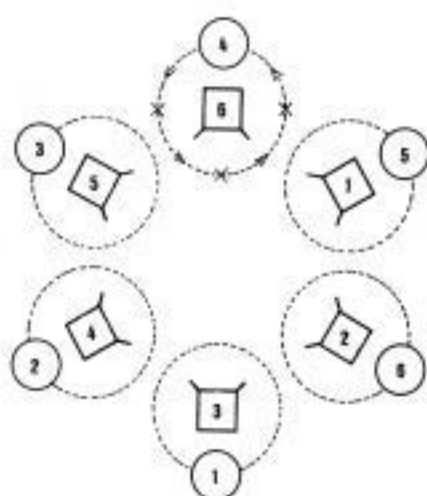

Figura 7

Si es fa per a acabar, no permet un final sec i coreogràfic, sinó una situació que es va desfent i diluint.

Si s'acabe el ball amb una joteta, es pot fer al final una parada seca de la ronda i els balladors amb alguna de les figures típiques i usuals.

De folies i romanços
jo en tenia més de mil.
A la butxaca les porto
nugadetes amb un fil.
De folies i romanços
jo en tenia un gran cabàs.
Les folies com la cuixa
i els romanços com el braç.

Les folies són folies
i les cançons són cançons.
A la meua rressalada
no li agraden els torrons.

La Corroquina està mala
i el Corroquí no la vol.
La giten a la pallissa
per no fer bruts els llençols.

¡Ay de mí! ¡Ay de tí!
Corroquina del alma
corrócate aquí.
Salero i salada
i un altre camí.

El castell de Morella
és de pedra i durarà.
Més durarà la paraula
que del meu pit eixirà.

¡Ay de mí!...

Jo sóc l'amo de la burra
i de la burra mano jo.
Quan vull, mano: burra arre!
Quan vull, mano: burra so!

EL CAU!

Encara que la revista que teniu a les mans està aconseguint—malgrat alguns—ser un mitjà de comunicació, debat, informació, opinió i estudi de la comarca—que és el que realment vol ser—no cal oblidar que també és l'òrgan d'expressió de l'Associació. Per tant, en aquest número inaugurarem una nova secció interna—que afortunadament no eixirà sempre, només quan sigui necessari—per parlar de les coses que fem i de les que volem fer, de les coses que ens passen, dels projectes, etc. No cal dir que serà bastant més avorrida que l'ORELLA ESCRIVANA. Per cert, encara n'hi ha uns quants/es que no sé a què espereu per contar-nos les vostres sòries perquè les publiquem a eixa secció. El número d'orelles anònimes augmente, però convé que en siguin moltíssimes més i de tots els pobles.

NECROLÒGICA

Lamentablement hem d'encetar la nova secció manifestant—i demanant excuses pel considerable retard—el nostre

condol per dos subscriptors que ens han deixat: *Manuel Gasulla Borràs*, de Sabadell, en accident de trànsit i *Juan Vives Viñals*, de Morella.

AGÈNCIES DE VIATGES, "ALTOS MAESTRASGOS" I ALTRES ANIMALADES

Hem començat una campanya d'informació a les agències de viatges (i a tot aquell que no ho sabie, amb la vostra ajuda) per situar-los a la comarca dels Ports i informar-los de l'animalada—amb perdó dels animals—del "Maestrazgo". Si en coneixeu alguna que encara anuncie viatges a "Morella, capital del Alto Maestrazgo" o animalades semblants, comuniquem-nos-hi i traurem una altra còpia de l'ordinador d'una carta que ja tenim preparada per enviar-los.

AU! "EDICIONS DELS PORTS": PUBLICACIONS I MONOGRÀFICS

Amb motiu del 300 aniversari de la independència de les aldees preparem

un quadern AU! que ampliarà el monogràfic del Número 16. Perquè tingue una difusió per tota la comarca es podrà fer una tirada decenteta amb la col·laboració de molts ajuntaments. Està en premsa un llibre escrit per *Domi Pastor*, editat amb el suport de l'ajuntament de Morella. I recordeu que entre d'altres, preparem monogràfics sobre el transport públic, les colònies d'absents i la promoció turística. Us agraïrem qualsevol informació, suggeriment o col·laboració a l'apartat 18 de Morella.

DIFUSIÓ NACIONAL I INTERNACIONAL

Durant el mes de febrer hem presentat en societat el nostre únic—de moment—llibre: LA GUIA BIBLIOGRÀFICA, a la 9a. SETMANA DEL LLIBRE EN CATALÀ, celebrada a les Reials Drassanes de Barcelona, amb un impressionant èxit de vendes: el 50 % dels exemplars que vam portar es van vendre. Naturalment, el cinquanta per

cent de poquet és quasi-no-res, però va superar les nostres prediccions més optimistes, fins i tot amb comandes posteriors. Ens consta que la GUIA ja comence a circular pel món amb satisfacció generalitzada (això darrer ja és una exageració). També hem enviat 1.500 butlletes de comanda per demanar guies i revistes als membres de l'Associació Internacional de la Llengua Catalana. Esperem que no tots en demanen perquè ens quedaríem sense i hauríem de fer una re-edició: ja han començat a arribar comandes. Us volem recordar que si voleu números endarrerits o exemplars de la Guia ens els podeu demanar i us els enviarem contra-reembossament o mitjançant qualsevol altra fórmula. Per cert, el 3 i el 4 estan exhaurits –va de veres–, però us podem fer fotocòpies.

CORREUS ATACA DE NOU

Ara que parlem de Correus –potser la institució que menys ús fa del català escrit, i això que la nostra llengua estave reconeguda per la Unió Postal Universal molt abans de ser co-oficial al nostre propi país–, si us heu fixat en el sobre de l'anterior número haureu vist que en comptes d'un segell de pesseta, com sempre, n'hi ha molts més. I és que els que manen eixa institució han fet de la darrera pujada de tarifes, senzillament una animalada. Espanteu-vos: d'un 1.250 % a un 1.750 % (Us ho poso en

lletra per si penseu que és un error tipogràfic: *Mil set-cents cinquanta per cent*). Si per a una empresa comercial ja és una bestialtat –i es van queixar en ple–, per a una Associació com la nostra és un assalt a mà armada a la tresoreria. Ens hem esforçat sempre, traent els diners de sota les pedres, en mantenir les quotes quan més baixes millor, –en cinc anys, mai s'han pujat–, però cal suposar que l'any que ve s'haurà d'apujar un poquet la quota. Penseu que per eixa quota rebeu molt (ara portem ja dos números amb quatre pàgines més). Però esteu tranquils que no caldrà arribar a les barbaritats de Correus.

BUR(R)OCRÀCIA

Parlant de diners, encara que darrerament hem fet un esforç –més– per posar al dia la qüestió de cobrament de quotes, sempre ens retomen algun rebut i és per això que quan canvieu de banc o caixa o número de compte –o de domicili– feu-nos-ho saber prompte per evitar que es perga alguna revista o que ens retornen el rebut. És millor que en comptes d'indicar-nos el número de compte aïllat ens indiqueu el C.C.C. (Codi Compte Client). Si no el sabeu, pregunteu-lo a la vostra caixa. Evite molts problemes, especialment en casos de fusió de caixes, tant de moda.

NO US GARDEU EL SECRET...

Diu el vell refrany que quants més

serem, més riurem. I no està de més recordar-vos que és interessant que si coneixeu algú a qui li pugue interessar la revista li l'amostreu. Lamentablement no us donarem cap premi material de difusió per amstat com fan les cases comercials. Podeu fotocopiar la butlleta de subscripció de qualsevol revista que en tingueu. Una manera d'evitar que les quotes pugen és que augmenten les altres fonts de finançament com pot ser la publicitat. Anunciar-se a AU! és rendible: és barat –demaneu informació– i abraça un públic divers –nosaltres, vosaltres–, repartit per tota la comarca (aproximadament el 8 % de les famílies que viuen a la comarca), per la resta de l'estat i també per l'estranger.

EL NOSTRE NOM ÉS NOSTRE

Si heu vist a la portada una @ al costat del nom de la revista és perquè AU! és una *marca registrada* per l'Associació. Segurament pensareu que són ganes de perdre temps i diners per no-res però, per exemple, ja hem trobat una altra revista que es diu "D'AU". Ja és casualitat...

PER ACABAR...

Doneu-nos idees per millorar la revista o feu-nos crítiques; perquè els que portem més directament la revista estem massa immersos en el dia-a-dia i no queda massa temps per a la imaginació.

AUI! Revista Comarcal dels Ports. Any IV. Núm. 15. Estiu 1990.

En aquesta edició d'estiu, la Revista Comarcal dels Ports AU! dedica el seu habitual monogràfic al poble de La Mata, amb tot un seguit d'articles que parlen des dels monuments i obres artístiques fins a articles referits a folklore i tradicions. Destaquen els apartats d'opinió amb escrits sobre la mili, el conflicte entre els països rics i els pobres, i l'article de Joan F. Mira titolat «Ensenyar a mirar», sense oblidar-nos de ressenyar «La picardia també fa història» de Domi Pastor, en l'apartat de les tradicions populars.

• AUI. Revista Comarcal dels Ports. Any IV, núm. 16. Tardor 1990. (Apartat de Correus núm. 18, 12300 Morella).

Una revista extraordinària, la dels Ports. Tant com bella és la seua comarca. Aquest número és un monogràfic sobre els 300 anys de la independització de les aldees de Morella a viles reials, però hi ha molta més informació. Les necessàries reivindi-

cacions sobre TVV, el Golf i la criminalitat d'Endesa. I la recuperació dels nostre patrimoni amb la Dansa dels Torners. Au, els dels Ports!

• AUI Revista comarcal dels Ports. Núm. 17. Hivern 1991.

AUI és un mèrit que ja duu cinc anys a les esqueses, un esforç pel maltractat cor del País, pels benvolguts i àcids Ports. No és estrany que la seua siga una lluita aferrissada per l'ecologia i la pau.

El seu número 17 té un dossier monogràfic sobre Morella, vista des de tots els punts de vista possibles: geografia, geologia, història, economia, festes, gastronomia... però també notícia de l'activitat de conservació de les arrels que es porta a terme als Ports, des de la querella contra Endesa als refranys aplegats per diversos xiquets, des de les propostes de recuperació del patrimoni a articles d'opinió.

Si voleu saber més d'AUI us podeu adreçar a l'apartat de correus 18 de Morella (12300).

CREACIÓ

Vallivana VIII

(Nota: per un error en la tramesa d'originals no es va incloure aquest article en el número anterior).

I que el temps havia passat depressa, no només ho apreciava a les fotografies, sinó també a la realitat. I ho constataren les vores dels pantalons que vaig arribar a allargar i les faldilles de la xica que, en contra de la meua voluntat, vaig acurtar.

Ja teníem el xic i la xica estudiant a l'Institut. I això m'agradava. Sempre havia volgut que estudiaren una carrera o unes oposicions per poder tindre una vida molt més fàcil que la que *nosaltros* havíem tingut. A més, el tindre estudis, com doña Patrocinio die en castellà, "nunca ocupa lugar".

A casa els diners anaven una mica justos. Només entrava un jornal i hi havia moltes despeses. El xic ajudava una mica a l'estiu, treballant de cambrer; en canvi, la xica no va voler treballar mai. Jo no sé d'on havia eixit aquella "senyoringa". Per si fore poc no voler guanyar ni una pesseta, sempre n'estava demanant. No li pareixie mai prou la paga que li donava. I sempre amb aquell rosegó:

– Amb els diners que em dones, no tinc ni per a pipes. Jo li intentava raonar que quan jo era jove com ella, a casa encara me'n donaven menys, i això que treballava i prou que me'ls guanyava, però allò no servie de res perquè a la propera vegada ja tornava a dir-me allò de les pipes.

També m'haguere agradat que Vicent hagués fet restriccions amb les canyes, però això ere massa demanar. Al cap de la correguda, ere ell qui portava el jornal a casa. I jo, la veritat, no vaig gosar mai a demanar-li-ho.

Per la meua part, organitzava els diners com millor podia. Mirava molt bé els preus de la compra. I encara que no era un sedàs cosit, anava fent-me coses per a mi i arreglava tot allò que es podia arreglar. I tot això que estalviava.

Si m'haguere vist ma mare fent els patrons, no s'ho haguere cregut.

Quan era joveneta, quan treballava a la fàbrica, ere molt corrent que les xiques, per les tardes, anàrem a dependre "corte y confección" a ca d'alguna modista de les que hi havia al poble.

Quasi totes les xiques de la fàbrica anàvem i jo també vaig anar una temporada. A mi no m'agradava massa allò de cosir, no tenia gens de traça, però ma mare es va entossudir a que anara. I finalment vaig fer la seua voluntat.

La modista *mos* ensenyava a embastar, cosir, fer patrons, i fins i tot, fer ullals. A mi no m'eixien gens bé. I a vegades, me'n sentia alguna.

Reconec que m'agradava anar per les tertulies que allí es feen. *Mos* posavem totes les xiques en rotgla i a xerrar i a cosir. Allí eixien totes les sòries que hi havia al poble, i també les que eren pura invenció i mai es van poder demostrar.

Jo estava al corrent de tot. Encara que no gosava a parlar massa, no deixava mai d'escoltar. Ara que, a voltes, se'n dien de molt grosses, eh!

Com ens trobàvem cada dia anàvem agarrant confiança i es feen moltes bromes. De vegades *mos* ho passavem francament bé. Sobretot quan parlava la Glòria que ere molt graciosa i tenie unes xerrades de sainet.

Com que no era molt bona cosint, vaig embastar més que un tonto, però en aquesta vida cada u té el seu paper i a mi em va tocar aquell. Què n'has de fer!

Aquell any el xic ja acabava els estudis a l'Institut i aquell mateix estiu *mos* va fer saber que no volie estudiar cap carrera, que eren massa despeses i molt temps invertit. Que s'estimava més fer unes oposicions per treballar al banc.

A son pare i a mi *mos* va parèixer bé. No estave malament això de treballar en un banc –li dia jo a Vicent. És un treball molt net, de poques hores i ben considerat. Abans d'això, però estave la mili.

Encara que vaig vore amb molt bons ulls la decisió del meu fill, aquell estiu va ser per a mi una tortura, ja que ere quinto, i això fa patir molt a les mares.

Va ser acabar el curs i començar el concert. Entre sopars i bous em va amargar durant un parell de mesos. Cada dia tenie un sopar. Que si ara anaven tots els quintos a vore les vaques. Que si

PASTISSERIA

CASA GORRETA

JOAQUÍN ANDRÉS

DES DEL 1900
L'AUTÈNTIC FLAÓ MORELLÀ

Marquesa F. Sol, 2

MORELLA – Tel. 16 01 74

→

sopar per repartir els números. Que si ja havien provat les vaques. Que si ja les havien comprades.

Acasa només el vecí un parell d'hores al dia. Qualsevol haguere dit que ere l'home més ocupat del món.

Però quan jo més vaig patir, va ser al mes d'agost i els dies de bous. Cada tarde de bous em quedava a casa cosint, i com que tenia el balcó obert, anava sentint els comentaris de la gent que venie i anave a la plaça, parlant sempre del mateix tema. -Que si la vaca ere molt gran aquell any. Que si les banyes molt esmolades. Que si li havie pegat un revolcò a tal. Que si de poc agarre a tal altre...

Oh xiquets! Quin patir! Jo només tenia una imatge fixa al cap. La vaca al mig de la plaça i els quintos, i entre ells, el xic, fent-la voltar pels pilastres dels porxes.

Fins que no el veia arribar a casa, no descansava. Però quan venie ere per canviar-se de roba. Deixave la roba tota tacada de sang de vaca, es dutxave, es canviave i se n'entornave cap a la plaça. Jo mentre, anava recollint la roba bruta,

li fea saber el meu patiment. Li preguntava com havie anat tot. Però ell quasi no contestave. Tenie pressa i no estave per a romanços. Finalment marxave, dient un adéu enrogallat i deixant-me com a prova de què havie estat a casa, uns pantalons texans, una camisa mig blanca, un mocador roig i unes espardenyas plenes de sang i brutícia que jo, havia de rentar. I amb el fistic que em fee a mi la sang, ni que fore d'un animal...!

Acasa, els sopars d'aquell mes d'agost, van ser sopars de dues persones perquè la xica només apareixie per casa a l'hora de dormir.

Mentre sopavem, jo li deia a Vicent: - Tu no trobes que estos xiquets en fan un gran massa. Però ell no li donave importància. Die que sempre havie sigut aixina. Que ere una tradició.

-Pos si totes les tradicions han de ser aixina, més valdrie no tindre tradicions -contestava jo enèrgicament.

Els maldecaps amb el xic no acabaven a la nit, sinó que duraven fins a altes hores de la matinada, quan tornave a casa amb un pet com un "saricero".

Jo el sentia arribar pel soroll que fee en entropessar amb alguna cadira o quan al water intentave descarregar tot el líquid que durant tot el dia i la nit havie anat carregant per tots els bars del poble.

I me'n fea creus en pensar-ho perquè ell no havie begut mai d'aquella manera. Sempre havie segut un xic de bar, però moderat en el beure.

I no diguem quan s'alçave al migdia amb una ressaca i una veu de cassalla que quasi no el reconeixia.

Mentre dinavem, jo li fea els meus retrets, però ell quasi mai contestave. Finalment, quan ja estave fart dels meus sermons, alçave el cap, em mirave i suauament em die: -Mare, no et cal patir tant que ja sóc grandet. Només s'és quinto una vegada a la vida.

Per sort, aquell malaït estiu de quintos va acabar i vaig tornar a trobar novament la pau, encara que no serie per molt de temps.

Nati

A continuació reproduïm el primer premi de la Secció Oberta del VI Concurs Literari Vint-i-cinc d'abril de 1990, el guanyador és Artur Alvarez i Boix amb

«Paisatge amic»

(Monogràfic poètic:
Un any de sensacions
als Ports i el Maestrat.)

Teniu per amics
el pi i la carrasca,
el silenci de les pedres,
i el soroll del vent...

¡Muntanyes del Maestrat!
Sou cançó per al que escolte,
i aferrat teniu l'encant
que la soledat comorte.
¡Muntanyes del Maestrat!
Altaneres i serenes.
Tan prop del cel estrellat,
tan lluny del blau mariner,
¡Muntanyes del Maestrat!
A l'estiu de vestit verd,
per l'hivern de capa blanca,
a voltes groc de desert.

L'HIVERN

El vent i el fred són l'esperança
d'un hivern tan llarg,
que no saps quan acaba
i quan comença.

Els ulls darrere les finestres
miren fixament tot el que passa.
Els carrers no són res més,
que espais entre casa i casa.

A voltes, si mires bé,
voràs el que se'n va al metge,
al que ve de comprar pa,
al que se'n va de viatge.

A poc a poc, camina el temps.
Els diumenges a caçar,
per la vesprada al cafè
fins l'hora de sopar.

Amb el treball quotidià,
l'hivern, així, va passant.
Entre finestres i bars,
o prop del foc de la llar.

... Per fi el verd de les muntanyes
i les flors són arribades.
Pels carrers i les places
la vida naix i amb més forces.

LA PRIMAVERA

Lluny mariner,
blau somniador.
El Déu dels astres,
naix amb fortior.

Rega el paisatge
amb llençol d'or.
Trenca el silenci,
¡el gall cantor!

Al meu poble quan fa sol
i el fred s'amaga en la terra,
les dones al carrer parlen,
els hòmens el camp treballen.

Els hòmens no són parats
per la pluja o la nevada,
esperant mig pensívols
els fruits que ens dóna la terra.

Les dones no són tancades,
dins de casa, vora el foc,
o mirant per les finestres
els núvols i la foscor.

Quan el verd de la muntanya
i les flors son arribades,
l'home d'aquesta terra
riu, canta i balla.

L'ESTIU

Allí dalt, a la muntanya,
l'estiu ha anat daurant
les pedres d'un camí
que no té mai tornada.

Daurat és el retall
que deixa la finestra,
per vore els camps de blat
quan naix la matinada.

Daurat és el retorn
del fill de la muntanya,
que d'any en any anheia
l'encant d'una mesada.

Daurats, festius, els cants.
Daurada, la rialla.

Daurat és el profit
d'un temps que prest acaba.

Daurat és el silenci
del vent, que ja no parla.
La calma posa la pau
que a crits demana l'ànima.

Lluna d'estiu, daurada.
Nit d'encant, enamorada.

Allí dalt, a la muntanya,
els somnis són: pedra daurada.

LA TARDOR

Per tot arreu, ressonen els adéus.
Trista paraula a la porta del fred.
Darrere resta l'estiu agonitzant,
del somni s'alcen tots els déus dels vents.

... de la Tardor, és el temps.

A la cadira, amb melancònia i pensatiu,
voràs la pluja, darrere la finestra.
Recordaràs les nits de lluna plena
i dependràs a estimar la Primavera.

La caducitat es tornarà fulla seca,
¡Pareix que el cel t'envolta fortament!
Els vius colors cauran en malaltia.
¡La nit s'allarga, s'allarga lentament!

... de la Tardor, és el temps.

I poc a poc, et faràs a la idea,
és ara temps de preparar l'hivern.
I disposaràs la llar, i el cau a casa.
Muntons de llenya a la vora dels carrers.
De colp el fred et tocarà a la porta.
¡La roda gira!, presentit començament,
que any darrere any, ens dóna la Natura,
lliçó apresca, segur, forçosament.
...de la Tardor, és el temps.

PAISATGE AMIC

Si és que els vents ens porten lluny
del principi quotidià,
bufen fort i fan camí
entre el pla i muntanya...

Mes enllà de les planes
i endinsats a la muntanya,
hi han un pobles que m'obliden
del progrés i de la ràbia.

El PAISATGE que és AMIC,
m'allunya d'un passat negre,
per no posar en perill
la fragilitat de l'aire.

Vilafranca, ¡pedra blanca!,
que prop que tens els estels,
Groc estiuec a la sembra,
al lluny el blau mariner.

Des del Pla del Sabater,
a la Font de Llosar,
tal vegada Benassal,
el ribet i els seus prats.

Potser el barranc d'Ares,
Castellfort de la muntanya,
Albocàsser, Sant Mateu,
Culla i els seus masovers.

Des de Morella a Albocàsser,
pels Ports i el Maestrat,
el silenci fa cançons,
anyorances del passat.

Però la gent d'aquesta terra
no vol viure de records,
i tan sols sap que el silenci
son paraules del dolor.

... caminant que sota el temps
xafes terra dels camins,
pedres plens de silenci,
fan cançons pels senders.

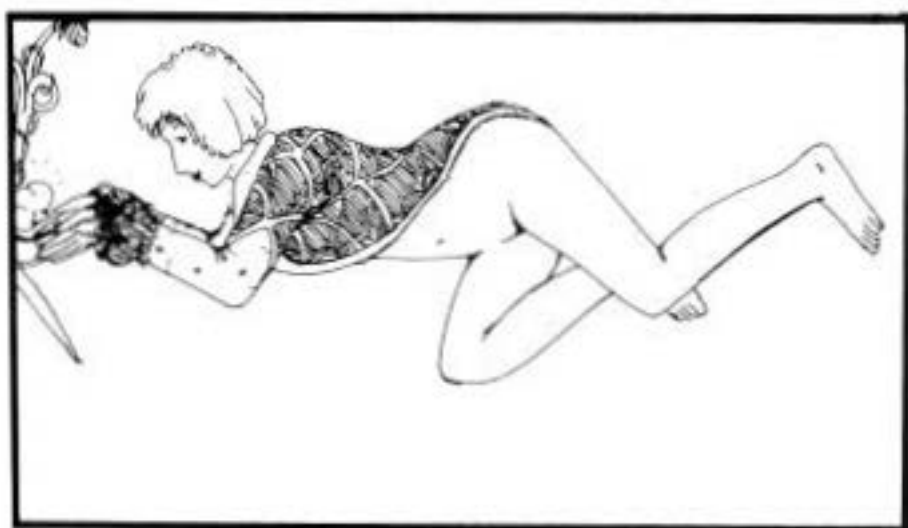
Gràfics – 1a. part

Sorolls de claus a la porta de Llosar; i no és estrany, ja que ella mateixa, tot giravoltant la clau escollida, pretén la penetració en la seua casa o habitacle habitual. Uns segons més tard pujà les escales amb un mig cansament, obrí la porta de l'estança principal, i, ràpidament, es va fer amb el sofà de color groc-taronja, que, per cert, gaudeix d'uns ornaments laterals excepcionals.

Ornamentacions que no li són en absolut alienes i no solsament pel contacte visual, quotidià i habitual, sinó perquè a més a més són de la seua pròpia creació (és ben clar que estem davant la creadora oficial de petits i grans ornaments per a petits i grans mobles del poble).

Passat el temps de badar al sofà, Llosar s'aixecà i després d'anar a fer una pixadeta a l'habitació blava, es posà a analitzar les adquisicions fetes aquella tarda, que eren d'un interès prou elevat.

El cel, mentrestant, canviava de color, d'uns blaus sense matisos passava a uns blaus i taronges del tot brillants i que barrejats configuraven una mena de verd celestial, infinit, meticulós i per damunt de tot, profundament íntim. Llosar, captant la inequívoca senyal de la proximitat de la nit, donà els llums de l'estança principal i també els de la cuina,

perquè l'hora convidava a fer-se el sopar. Menjat el sopar (uns boníssims **crêpes soufflés** amb salsa de poma), va fer un pensament d'anar al bar (font inexhaurible de divertiments i de matisos, pensava ella). Dit i fet, va anar a l'habitació o estança de la roba, es llevà les sabatilles, posades hores abans, obrí l'armari de les sabates de carrer i es calçà un parell de sabates roges que li agradaven d'allò més pel joc de colors que feien amb la voravia al passejar-se pel damunt d'ella.

De fanals n'hi havia vist de tot tipus, però cap ere tan poca-cosa com els que poblaven de dalt a baix el carrer major o via principal del poble, i és que (pensava Llosar tot fent camí cap al bar), uns fanals que només són unes boles luminiques elevades a dos metres i mig del terra per obra i gràcia de la levitació electromagnètica, no molen, no són res, on quede el treball dels mestres dissenyadors de mobles de carrer?

Creuà el carrer, es ficà per un carreró a mà dreta, i tot seguit una filera de cases de color neu, arribà a la placeta de la llum, des d'on ja s'hi intuïa, pel resplendor del grafisme il·luminat, la presència d'un local actiu, en aquest cas, un local amb una excepcional col·lecció d'ampolles de totes les grandàries, formes, colors i de variadíssims continguts; tot això (el darrer sobretot) el feia molt popular al poble. A Llosar, però, el que

més li atrèia del local, a part de com resultava de bon lloc per fer petar la xarrada, eren les etiquetes dels licors blaus, que degut al seu variat origen n'eren d'una riquesa estilística que feia fredor i molt en especial les de les petites ampolles de "Whiskie" francès, que eren d'un barroquisme exquisit.

Penetrà al bar i, després de fer una salutació, (amb un munt de cortesia), als amics-coneguts, va demanar "llimona amb safrà" (la beguda de moda) i es va seure a una cadira cara els licors, per comprovar si hi havien fet alguna nova adquisició de relleu, i per tant, d'interès. Fent això s'adonà de l'entrada, sempre escandalosa, dels tres "corni di bassetto" de l'orquestra creativo-festiva clàssico-barroca del poble, i tot d'una es va recordar que tenia una audició pendent amb ells, sabent que no hi havia escapatoria possible, els va cridar perquè s'assentessin amb ella. Resultat: tres divertiments, dos serenates i una sonatina multicolor. Finalment l'experiència havia sigut enriquidora, sobretot amb la segona de les serenates, perquè les notes, especialment suggestives en aquesta composició, semblaven ballar per entre les ampolles de la segona estanteria del local i les feia matisar encara els seus encants gràfics.

Javier Perlado
(Continuarà)

OPINIÓ

Qüestió de modernitat

En el transcurs d'una conversa, el meu interlocutor va dir que a Morella (com quasi tot, és generalitzable a tota la comarca) el que falta és «cultura moderna», i que en «cultura vella» (història, lletres, etc...) estem en un nivell suficient. Discrepo tant en eixa diferenciació com en l'afirmació que estem servits en humanitats. Però és igual, no és el cas.

Això em va fer reflexionar mentre continuava viatge en el cotxe-correu (si Newton va teoritzar sobre la gravetat, després de veure caure un fruit d'un arbre, jo també tinc dret a filosofar dins un cotxe-correu) i em va eixir el tema del conservadorisme morellà no a nivell polític, sinó de mentalitat (és potser d'extrema esquerra i tenir mentalitat conservadora). Em refereix a l'actitud davant la vida i la manera d'afrontar i prevenir els problemes: a Morella no s'inventa, no es projecta, no es teoritza, no s'investiga, no es descobreix res nou. Tot allò que es fa ha de ser importat de fora i/o del passat (i em refereix a models culturals, no a productes de consum). A l'Ajuntament he vist emmagatzemats uns nous senyals de «salida ciudad» – que estiguen en foraster lamentablement ja és normal – d'un model més modern que els actuals però que a qualsevol poble perdut de la Meseta ja tenen de fa anys. És només un exemple de com tot ve de fora i tard.

Per exemple, a qualsevol comarca com la nostra (rural, amb un 0 % d'immigració, amb tradicions diferencials i amb una església arrelada –a més catòlica–) haurie d'ésser un focus de cultura fortament nacionalista, en qualsevol país europeu (Irlanda, Principat de Catalunya, Euskadi, Escòcia, Còrsega). La nostra comarca haurie d'ésser la capdavantera en teoria nacional, els caps comarcals dels partits haurien d'ésser pensadors

importants a nivell nacional. En canvi, ací els nostres polítics s'afilien a opcions estatalistes. També haurien de tenir un pes important els partits ecologistes i/o eco-nacionalistes. Ací, la comparació, és especialment odiosa perquè patim un dels desastres ecològics més grans d'Europa i els vots ecologistes són misèria i mitja. La ideologia és un mètode per ordenar mentalment la realitat material i justificar-la, fet que implique el poder actuar sobre eixa realitat. En canvi, per ací la manera en que la ideologia ordene la realitat no és mentalment, sinó físicament amb el mesetari mètode del **CACIQUISME PUR I DUR**. A les eleccions municipals i regionals –no poden tenir un altre nom, perquè d'autonomia, caca de la vaca– de ¡¡¡¡1991!!!! encara n'he pogut detectar almenys intents. Ja se sap que als que no voten x, els perille la paga de jubilació...

Per exemple, quan el futur econòmic es basarà en la «societat de l'oci» (turisme, esport, oferta cultural, etc.) per l'envelliment de la població i la informatització, etc..., veiem que dels dos partits de Morella almenys un està entestat en posar indústries com sigue, quan el tren de vapor de la Revolució Industrial ja va passar fa un segle i el vam perdre a l'estació de la Fàbrica de Giner. I no s'ha d'intentar tornar a agarrar-lo perquè no tornarà a passar. On hem de parar compte és de no perdre el TGV del turisme, com ens va passar amb el tren de vapor industrial. No fore el cas que passare pel Portal de Sant Miquel i ni el vegerem...

Però el conformisme ve de lluny. La nostra comarca ere el segle XVIII, la de major potencial artesà i manufacturer del País. Si s'hagueren complit les lleis generals de la història europea –que com hem vist, no sé encara per quina estranya raó, no serveixen a la nostra comarca– ara hauriem d'estar patint una reconversió industrial,

perquè Cincorres serie Terrassa i el Forcall, Sabadell (el Forcall, Cincorres, Castellfort i La Mata es consideren com poblacions semi-urbanes al segle XVIII, amb menys del 50 % de la població activa dedicada a la terra).

Si això no ha passat és pel clima, la pressió senyorial i perquè a Morella «las mujeres y las niñas (...) no quieren servirse del torno, máquina de poco costo y de grande utilidad y prefieren la rueda porque con ésta al cinto buscan conversación y visitas», segons diu Cavanilles. Amb arribar a un nivell de subsistència es conformaven. No anaven a més.

Només són exemples: si volem que la nostra comarca no només sobrevisque (que ja és difícil), sinó que pugue, no ens podem conformar amb anar tirant (tirant, tirant, seguirem perdent població, serveis, etc.)... Amb l'eina de la modernitat, **hem de fotre canya. Perquè sempre hi haurà algú que ens escanye.**

Un ciutadà modern dels Ports

Drogueria

Pintures
Garcia

Articles per a Belles Arts

C/ Zaporta, 15 – Tel. 16 08 73
MORELLA

«Bañarnos todos los días debería darnos vergüenza»

Amb tota la comoditat hem assistit des de les nostres cases a una guerra. Hem vist com els avions tiraven bombes, com es destruïen les cases, com moria la gent. Hem vist com en molt poc temps, en alguns dies, les nacions occidentals es van organitzar per enviar materials —màquines de guerra— i personal —militars— a aquesta zona de la terra. Entre d'altres nacions, l'estat espanyol, enviava puntualment els tres vaixells de guerra per fer complir l'ordre de l'ONU.

Tota aquesta guerra poden dir que al món occidental li ha donat una aurèola d'eficàcia i contundència.

Afortunadament es va acabar la guerra, no les guerres, no els motius que la van fer possible. Afortunadament les bombes, la metralla, etc. va deixar de matar i van deixar de morir xiquets, dones, hòmens, gent espantada i aterroritzada per la guerra.

Ara també, amb certa comoditat, si no fos per les esgarrifadores imatges, assistim des de casa una vegada més a les misèries de la gent: còlera a tota Sudamèrica, inundacions a Bangladesh, fam: mort. Ara també assistim amb horror o desinterès a les terribles imatges de xiquets morint-se als braços de sa mare, gent replegant menjar com si fossen animals... Ara neixen les mostres de solidaritat popular, de la caritat, de les sobres.

Els països rics envien lentament, a compta-gotes, ajudes internacionals a aquestes zones pobres de la terra. Vaixells carregats de roba, de menjar, medicines, materials, personal... es desplacen, a vegades amb molta dificultat, cap a aquests països. I tot açò es fa amb un molt baix pressupost; i tota aquesta lentitud contrasta amb la rapidesa de moviments per enviar tropes i armaments a les zones de guerra. Amb molt poc temps governs com l'americà o el francès, entre altres, van fer arribar a la zona del Pèrsic grans quantitats d'armaments i homes. Governos com l'espanyol fan arribar personal i vaixells que tan sols per passar pel Canal de Suez han de pagar molts de milions de pessetes.

Les imatges d'«ordre» que ens mostren a la tele quan ixen els militars amb els seus armaments, les seues explicacions, etc. contrasten vivament amb les imatges del desordre quan es tracte de fer arribar ajudes.

Els materials de guerra, de milions i milions de pessetes, contrasten igualment amb les mantes, sacs de llet en pols, tendes de campanya, etc.

El «nou ordre» internacional que des de fora —com sempre— ens volen posar damunt com si fos una llosa, és una vegada més una bufetada contra tots aquells que passen fam i misèries.

Mentre hi hagen ciutats com Buenos Aires, Lima, Bagdad, Ciudad de México, Nueva Delhi, etc. on viuen milions de persones amuntades, on el 70 % de l'aigua no és potable, on no hi ha clavegueres, on xiquets i grans moren per diftèries, tuberculosi, etc.: mentre a l'Àfrica es preveu en pocs anys una mortandad de més de trenta milions de persones; mentre a un país com el Perú una malaltia com el còlera, malaltia de misèria i pobresa, afecte ja a més de setanta mil persones i on la vida del carrer és molt més pitjor que el morir, on uns set milions de peruans viuen amb la màxima pobresa, on menjar de les escombraries és el més quotidià; mentre governs com l'espanyol s'esforcen per fer arribar puntualment ajudes militars als conflictes armats; mentre coses com aquestes passen a aquest món, parlar des de l'opulència, des de la riquesa i l'abús d'un «Nou Ordre Internacional» és insultant i vergonyós.

Vull acabar amb unes paraules d'un periodista argentí: Jacobo Timermam. Parlant del tercer món deie que cada vegada està més i més enfonsat, que necessita coses que per nosaltres ja han perdut el seu valor: aigua, menjar i neteja. Aquest periodista acabe dient: «bañarnos todos los días debería darnos vergüenza».

Jesus Sangüesa Orti

Rèquiem

Desembre 1982 les campanes de Morella criden, no pareix que sigue a morts, però ho és; hivern 1991, ara sí que ho fan a morts, i ho fan tres vegades seguides del febrer a l'abril, la darrera vegada el 24, vespra de Sant Marc quan havia de ser primavera i era encara hivern, era una nova visita de la senyora de negre que porta una dalla.

Ningú els recordarà, no apareixeran esqueles, algú s'alegrarà, altres plens de pietat diran: pobra gent, que Déu els acompanye, però pocs sentiran la seua mort, com pocs els han acompanyat el darrer moment.

Voldria recordar-los com són, com eren, i encara que no vulguem

reconèixer-ho eren la nostra consciència crítica, eren els més abandonats de Morella, la seua vida sempre va ser la dels perseguits, la dels preferits de Déu encarnat en Jesús.

Quan no s'havie acabat la tardor del 1982 i l'hivern ja havia mostrat els primers freds, José ens va deixar, estava malalt de feia temps, el recordo tot suat quan amb els seus 20 anys recent estrenats arribava al Placet després de treballar a la serra per poder anar a missa; també recordo la seua presència, tot fet de bondat, podríem dir que la seua humanitat s'havia fet bondat; recordo com la seua malaltia es va

agreuja, com veient que l'explotaven al treball va deixar la serra, com sempre, i a pesar de tot, irradiava alegria; també recordo com algun dia, després d'un atac i portar-lo a casa vore com vivien, aquell espai tan lúgubre, l'habitació per al matrimoni i els dos fills, amb les imatges que cada un preferia; també recordo com es va preocupar de buscar-nos una estampa amb el sant corresponent per als seus amics; també com els nostres camins l'han vist passar tot roig després d'anar a Sant Antoni o Sant Cristòfol o Sant Marc o...

Hivern 1991, un hivern com feia

→

molt que no en feie des de fa molt de temps, la mare, el tio, el germà de José, tots ens han deixat. Van néixer per a ser carn de canó, des de l'origen havien estat assenyalats, havien nascut per ser mal vistos i aprofitar-se'n d'ells, encara que no tots i per això es pot salvar la humanitat.

Nieves, tots l'hem vista anant darrere de Jesús per a que no beguere o fere alguna barbaritat, però també anave darrere de José a les primes perquè no li passare res, també anave per moltes cases a treballar per tirar la casa endavant, pocs es van preocupar d'ella, l'asseguraren al final quan ja ere tard per tenir una jubilació digna, la veïem com greument malalta seguie treballant, com se li va poder aconseguir una petita paga que els ajudare a malviure, la veïem com patie la mort i la malaltia, ere ella la que mantenie l'estructura familiar i, com tots, ens va deixar, ens va deixar massa prompte, però va ser sufi-

cient perquè les altres dues morts no li afectaren, ja havia viscut prou patiments.

Jesús, pobre xic, què desordenat!, potser sigue una expressió tòpica quan no volem solucionar cap problema, sí, ere un desordenat, però molt per culpa nostra, per no poder pair un tracte discriminatori (en tots els sentits que poguem pensar) i la mort del germà, per això necessitave diners i gastar-se'ls, per això es va posar molt malalt amb la seva mania persecutòria, amb la diàlisi, el fetge,... pujant i baixant del psiquiàtric, fugint i retornant, muntant números molt forts tant individualment com amb amenaces,... Va morir en un psiquiàtric.

Els quatre han sigut un exemple per a tots, tots?, sí, tots, fins i tot Jesús que quan tenie uns pocs diners retornave els que havie demanat, ere bondadós de cor, com tots, però tota la nostra societat ens

vam encarregar d'afondar-los en el tracte discriminatori dels xiquets, aprofitant-nos del seu treball, ere un problema per a tots, i no vam voler resoldre'l, i ara podem dir, tenim un problema menys, però ells continuaran interpelant-nos perquè continuen havent més prop o més lluny més Josés, més Nieves, més...

Van morir el ric Epuló i el pobre Llätzer, Epuló va ser enviat al foc etern i Llätzer a la glòria eterna, el pobre menjave les molles que caien de la taula del ric. Aquest fet s'ha repetit entre nosaltres, demanem que el que no hem sigut capaços de complir amb tots els Llätzers del nostre voltant sigue la llavor de la conversió a la justícia i l'amor ajudant a que no hi hagen més Llätzers, més Josés, més Nieves,...

Ere la vespra de Sant Marc d'un hivern que es resistia a marxar, preguem.

Eduard Blasco

PUBLICACIONS

De pel·lícula _____ A propòsit de *Tramuntana*

La filmació d'una pel·lícula pot commocionar la vida d'un poble fins al punt que el seu record continue viu entre la seua gent durant anys i anys. Quan fa uns mesos es va estrenar *Innisfree*, la segona pel·lícula de Josep Lluís Guerin ("el més excèntric i el més pur dels nostres directors joves, a més del més cinèfil" en paraules de José Luis Guamer) a tots ens va colpir descobrir que, després de quaranta anys, la gent de Cunga St. Feitchin, el poble d'Irlanda on es va rodar *L'home tranquil*, continua parlant del director, John Ford; conservant fotografies dels protagonistes, John Wayne i Mauren O'Hara; que els xiquets se saben de memòria la pel·lícula i que hom utilitza encara uns barrets amb borla que ningú havia vist per aquells comtats abans del rodatge de la pel·lícula.

Fa només uns mesos Morella va ser també l'escenari d'un rodatge. No vull establir paral·lelismes forçats, és més, m'atreviria a dir que tothom ha oblidat ja les quatre anècdotes i l'expectació que aquell rodatge i la posterior projecció va despertar, tanmateix no es pot negar que

→

Tramuntana té per tots nosaltres un atractiu afegit que no tindria d'haver-se rodat, posem per cas, a Gandia o a Dènia.

La pel·lícula de Pérez Ferré es va estrenar a València (amb falsos honors, per cert, d'estrena mundial) el passat 29 d'abril. Tenia certa curiositat per saber quina seria l'acollida de la crítica especialitzada. Al meu parer, la pel·lícula no és ni tan fallida com diuen alguns, ni tan interessant com pretenen d'altres. Concretament una mica, li faria dos retrets de pes, penso. D'una banda, la manca absoluta de tensió dramàtica. No hi ha cap progressió en les escenes. De principi a fi es passa pels moments potencialment més dramàtics amb igual desinterès i rapidesa, i això és culpa,

escena. De l'altra, el pobre nivell interpretatiu de la parella protagonista. N'hi ha prou, crec, amb comparar el seu treball amb el d'Álvaro de Luna o alguns dels secundaris.

Confiar la narració en off a un actor amb les deficiències (especialment pel que fa a la dicció) de Jorge Sanz (per més de moda que estigues) és una gosadia que Pérez Ferré paga ben cara. Per això quan una llig declaracions en les que el jove actor explica que **"és realment difícil posar-se en la pell d'un personatge del segle XII"**, no pot deixar de pensar que té moltíssima raó, que, de fet, ell no ho aconsegueix en tota la pel·lícula. Sobre encara més que del guió, de la posta en

la versió en català (en la que Jorge Sanz fou, segons crec, doblat) no puc opinar perquè es passà només en algunes sessions de matinada. Algú continua confonent norma i excepció.

Un crític de la categoria de Juan M. Company ha qualificat **Tramuntana de "producte industrialment competitiu" i "d'un espai ficcional verossimil"**. Potser estic més d'acord amb la primera afirmació que amb la segona, tot i això la pel·lícula, més interessant en els seus plantejaments que en els resultats, manté un nivell de correcció que (en les nostres circumstàncies) fariem bé, penso, en reconèixer i valorar.

Pilar Alfonso

D'altres cares del desamor

Un lloc on no he estat mai. David Leavitt. Edit. Columna. Barcelona. Novembre, 1990.

No, probablement Leavitt no ha visitat mai Els Ports, tanmateix part d'aquest llibre va estar pensat i escrit a Barcelona durant una recent estada de l'autor que fou possible gràcies a la invitació de la Institució de les Lletres Catalanes.

David Leavitt és (amb John Irving i Richard Ford) un dels jòvens escriptors nord-americans més de moda entre nosaltres. Això suposa, clar, un bon nombre de lectors fidels i alguns crítics atents, disposats a parlar-ne a cada nou llibre.

Un lloc on no he estat mai significa el retorn de Leavitt als contes després d'haver publicat dues novel·les (**La llengua perduda de les grues** i **Amors iguals**) i la reafirmació d'un món del que l'autor no vol o no pot eixir. Un món de nostàlgies, de desitjos inasolubles, de frustracions quotidianes, que té en el sexe l'eix fonamental.

Sovint els reculls de contes són tan dispers (temàticament i estructural) que és difícil de parlar-ne de manera global. Calen esforços impossibles per centrar el tema/els temes; per esbossar el retrat dels personatges o descobrir les tècniques narratives emprades. No és aquest el cas del darrer llibre de Leavitt. El tema és evident i únic:

les diverses cares dels amors (desamors) diferents, marginals. No sense raó algun crític ha acusat aquest autor de monotemàtic. Jo diria que Leavitt tot i contant-nos sempre el mateix conte, ens conta cada vegada un conte diferent. Sé que el joc de paraules pot resultar paradoxal, tanmateix crec que respon exactament a la realitat, com quan a la classe de dibuix havíem de pintar la mateixa gerra des de 5 ó 6 llocs diferents. Era la mateixa gerra, sí, si bé tan diferent que no ens ho semblava. La gerra que pinta i pinta Leavitt són les relacions amoroses (homosexuals gairebé sense excepció), de manera que cap altre fet no sembla tenir prou força per distraure'n la seua atenció.

Els personatges són d'eixa mena d'individus als qui gent com Saki, Borges, Süskind, Salinger, Atxaga, Rodoreda... porten anys i anys convenent que la literatura és un bon lloc per viure i que s'han enquimerat en buscar-hi refugi. Bàsicament, perdedors i marginals. Els de Leavitt són, és més, rars, éssers socialment marcats per l'estigma de les minories diferents. Vèrtexs sempre de triangles amb un costat, si més no, partit.

La construcció dels contes respon a unes estratègies narratives, pràcticament, idèntiques. La repetició

una i altra vegada dels flash-backs delata la impossibilitat dels personatges de fugir del passat. L'inevitable joc entre l'ahir i l'avui.

Un mateix patró perfila també els finals. «El meu matrimoni amb la venjança», «Cases» i «Jo veig Londres, jo veig França» (per a mi els millors del llibre) en són bons exemples. La conclusió no es fa esperar; no hi ha res a fer contra la tràgica dissort de no ser l'escollit/l'escollida; no hi ha res a fer contra el desamor; no hi ha res a fer contra el passat. Imaginar, si de cas, catàstrofes que mai no arribaran a concretar-se: alguna venjança cruenta, un espectacular incendi, una falsa fugida... Només una cara de la catàstrofe els és concedida a aquests personatges: la de l'anar fent, la de la desolada rutina quotidiana. No, no hi ha salvació, ni final que els allibere. La rutina continua. I la por.

Aquest, senyores i senyors, és el món segons David Leavitt. I més val no esperar-ne cap, de concessió.

De la mà d'aquestes pàgines podrem arribar (no sense algun perill) a llocs on la majoria de nosaltres, probablement, no hem estat mai. Com diria el protagonista «d'AYOR»: At Your Own Risk. És a dir: al vostre propi risc...

Pilar Alfonso

TRADICIONS POPULARS

El mate

La redola, les agulletes, la tella i les endevinalles

per DOMI PASTOR

La festa de Carnestoltes es feia el diumenge, el dilluns i el dimarts. Durant estos dies, la gent s'ajuntava en quadrilles (comparses) que, més o menys disfressades, es passaven tota la tarda rondant pel poble. N'hi havia amb gràcia i n'hi havia que no en tenien tanta. Es posaven en tot el que podien; en les coses del moment, en l'Ajuntament, en la política de contrapartit, etc. Recordo una colla que, per a corrompre un que li faltava un ull, simulaven un tren i, justet, davant de sa casa paraven el tren i el maquinista die, cridant:

– TOOOORT osa...

Ja li havia dit tort, que li sabia mal que li ho digueren. Un altre assolava:

– UUUULL de cona.

Tot eren coses aixina, amb molta sàtira, i a voltes amb un to bastant ofenedor.

Els balls de societat de la nit del diumenge, del dilluns i del dimarts es feien als dos Casinos. El de dalt i el de baix. Recordo haver sentit contar als meus pares que al de baix estava instituïda la figura del soci de setmana. Era el que estava encarregat de l'orde dins del recinte del Casino. Si, per exemple, hi havia algú borratxo, el soci de setmana era l'encarregat de traure'l. Tots sabien, que dins del local era la màxima autoritat.

Quan hi havia ball, si un ballava l'«agarrao» –que escomençava en aquells temps, perquè van vindre uns de Madrid i ballaven el xotis i tot això–, una miqueta massa exagerat o un poquet indecorós, el soci de setmana no li havia de dir res. Simplement, amb el bordó que portava a la mà, dissimuladament, el tocava. Sabien que a la tercera vegada que a un li havia tocat l'esquena el bordó del soci de setmana, era expulsat del saló perquè el seu comportament no era com calia.

En estos balls de Carnestoltes, de cara tapada, a on tot era més arreu, no sé si la cosa anava tan primfilla-

da, però en altres balls, quan valsaven –com dien a Morella– tot això es respectava. Es ballava el minuet, el ball del quadre i els «lancers». Això no ho sabien ballar ni tots ni totes, per tant, quan el manubri o l'orquestra que tenien tocava una d'estes tres peces, només eixien les xiques i els xics que sabien ballar-les.

El ball del quadre, el ballaven quatre o vuit parelles, i s'havien de fer unes figures determinades. Al minuet podien ser moltes parelles, però havien de saber ballar tots.

Encara recordo una curiositat del ball. Alguns balladors, per a posar la mà a l'esquena de la balladora i no tocar-li el vestit de suor, es posaven un mocadoret fi a la mà.

Això va caure en desús, però després del 1936, es van posar en funcionament les mines de Castelldecabres i allí hi havia molts xics que treballaven tota la setmana al carbó i, encara que es llavaven les mans, de tant de tocar el carbó la pell els quedava un poc ennegrida. I quan venien a ballar, ací a Morella els diumenges, hi havia xiques que no volien ballar amb els miners, perquè en suar-los la mà els tocava el vestit de negre. I va hi haver-ne alguns d'ells que tornaven a posar-se el mocadoret.

El ball anava molt ordenat i molt bé d'eixa manera.

Ara direu: –Xe, què severs eren! Què bé anava!

No ben bé. Hi havia qui feia el tarambana.

Sempre hai sentit dir, des de menuda, que a un poble val més matar un home que perdre un costum o tradició. Això potser sigui un poquet exagerat. Però, quantes tradicions s'han perdut! Algunes no *nos* dolen perquè eren una veritadera «gamberrada». Altres és llàstima que s'hagen perdut perquè tenien un sabor molt entrançable, molt senzill, molt bo i la gent es divertia. *Mos* divertíem, encara que jo, moltes coses d'eixes, ja no

les vaig veure i només les sé de referència.

Hi havia un costum molt roïn que es die **donar mate**.

El **mate** només se donava els tres dies de Carnestoltes. Per norma general, els qui el donaven deuien ser molt covards o molt poc hòmens, perquè solien donar el mate, per un regular a alguna xica, (més rarament a algun xic) sense traure la cara. La cosa consistia en què un d'ells li contava a un amic, o l'amic ja ho sabia, si havia sigut nóvio de la xica, que havia anat amb ella, que havia permès açò o allò altre.

Es posaven amagats a una cantonada o a una porta d'on pogueren fugir si eixia algun familiar de la xica, separats l'un de l'altre. Jo només en vaig sentir un en ma vida. Era molt menuda i veia que a ma casa tots s'escandalitzaven, però jo no comprenia l'abast de les paraules d'aquells dos hòmens, que a les deu de la nit (i sent hora del sol ja era tard) s'amagaven a una porteta i un començava a preguntar-li a l'altre, simulant una conversa a crits:

– Escolta, tu coneixes a fulana?

L'altre:

– Uí si la conec... més que tu... no veus que jo hai entrat a sa casa.

A partir d'ací ja valia a totes.

– I què *mos* contaries?

– Pos mira, que tal dia vaig fer açò i allò altre amb ella, que sa mare era açò o allò, que feia açò i allò altre, que me volien casar...

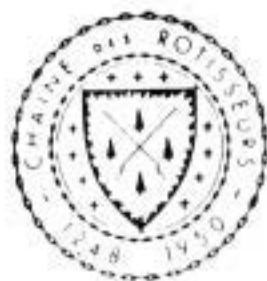
Ací ja entrava tot, a posar-se en l'honor i la fama de la persona, dient totes les animalades que venia bé, fent veu de *màscara* per no ser reconeguts, cosa que demostrava una covardia gran, perquè si li havien de dir alguna cosa a un home o a una xica, li ho hagueren pogut dir de cara. Tindrien temor a la navallada? Pot ser, però per què s'atrevien a dir-ho d'amagat?

En el cas del mate que vaig sentir de molt menuda, com die, van assegurar després que es va acabar en

→

HOTEL CARDENAL RAM

RESTAURANT

Roque Gutiérrez Romero
Director Gerent

COSTA SUNYER, 1 - TELÈFON 16 00 00

MORELLA

Restaurant
Típica cuina Morellana

SEGURA BARREDA, 8

CARRERÓ
DE LA PRESÓ, 517

TELÈFON 16 03 36

MORELLA (Castelló)

Especialitat en Corder farcit trufat

→

bé perquè un li va dir a l'altre, en vore el pare de la xica que eixie amb un revòlver:

– Compte, que porte arma.

Aquell home se'ls haguere carregat si no arriben a eixir corrents.

Crec que va ser un dels últims mates que es van donar, perquè després ja van escomençar a córrer la veu que si hi havie uns que feen això, altres eixirien a buscar-los. Gràcies a Déu que es va acabar, perquè allò ere una animalada de les grosses. Aixina que, com quede prou clar, la finura i compostura del Casino no es corresponie amb la grolleria del carrer.

Segurament es divertirien, a la seua manera. Encara que això no pot ser mai una diversió. Una cosa que repercuteix en el mal d'un altre no pot ser una diversió.

Anar, de nit, a trencar els banquetes de l'Alamera no és una diversió. És una salvajada, perquè en ser l'endemà, ixen persones majors (eixim) i no es poden assentar. Això no és més que una «gamberrada». Trencar gots a meitat carrer, on pot caure una persona que pot ser parent de qui l'ha trencat, no és cap cosa bonica. Tot això, per més americà que sigue o tant s'hi val de quina procedència, no és més que un *desligo*.

Per tant, tot el que estigues bé conservem-ho o mirem de fer-ho renàixer. De vegades hi ha poc interès en fer renàixer les coses.

Trobo molt extravagant que, portant una peanya a la provessó, es begue amb un barral, com vaig vore a una fotografia d'una publicació valenciana. Es veu que ve molt bé anar fumant a la provessó.

– Senyor! Si estem en llibertat, No portes la peanya?

No vols respectar-ho? No ho respectes. Però no fages el que no has de fer.

És una cosa impropriedat del tot. No li pegue. Això, al meu concepte, és com si a una oficina per entrar a arreglar un document entrare una dona amb unes castanyetes i es posare a ballar flamenco o una jota. És igual, no li pegue, perquè no és el lloc adequat. Una provessó no és per beure amb un barral ni per anar fumant. Si no creuen, no cal que vagen.

També done mal humor sentir ara a persones velles que, quan *mos* ajuntem, escomencen a dir:

– Oh la joventut d'ara! És que no

saben divertir-se. És que no s'ho passen gens bé.

Jo no ho crec això. Si no se divertiren estarien assentats a casa a una cadira i no s'estan. Tenen ganes d'eixir. Bé es divertiran d'una forma o d'una altra.

Anem a parlar dels jocs dels xiquets. S'han perdut jocs que alguns no haureu sentit nomenar mai. Recordo que no *mos* dixaven jugar xiques amb xics i *mos* dien:

– Xiques amb xics, el dimoni al mig.

Ah, ja no se podie jugar amb xics. Les xiques anàvem a part. Jo era un poquet esquiol, perquè dels sis germans, quatre eren xics. Jo era la penúltima i eixia a jugar amb ells. Com al mateix carrer, a una altra casa de la qual erem amics, eren cinc xics i regularment en venien tres o quatre a jugar, jo m'ajuntava amb una colla de sis o vuit. Ja ere una cosa corrent que jo jugara amb tots ells. Segurament que allí el dimoni no *mos* se posave al mig. No ho sé. No ho havia acabat de comprendre mai. De totes formes com els xics eren més forts i més «brutos», algunes vegades no volien jugar amb *nosaltros*. Recordo un amic dels meus germans que segons al que jugàvem die:

– Ací no volem nenes.

I m'aviaven cap a casa.

Els jocs es posaven en boga i desapareixien, a temporades, sense saber per què.

Les xiques que anàvem a les monges, solíem planejar els jocs a costura. Diem:

– A l'eixir, ja podríem jugar a redola.

– Xe si fa temps que no ham jugat a redola...!

Jo en tenia, dels meus germans, que *mos* les havien regalat. Eren unes redoles finetes, de fusta. Però totes les meues amigues, i *mos* n'ajuntàvem una bona colla, portaven els cercols que hi havie a les cubes de sardines, que els podien obtenir per quatre perres.

La cosa ere fer córrer les redoles. Quina xalera! *Mos* pegàvem unes corregudes! Ja vaig dir una vegada, parlant per la ràdio els Ports, que jo no puc jutjar els xiquets d'ara que es passen les hores mirant la tele, perquè jo no sé el que haguera fet. Jo, quan era menudeta, no tenia tele. Teníem el cine de Sant Miquel que *mos* pareixie una meravella. Feen vistes fixes, diapositives i fil-

mines explicades per Mossèn Manuel i per Irene Pascual amb tota la paciència i carinyo.

Però jo no tenia televisió, per tant, no puc jutjar el que haguera sentit mirant-la. Jo sí que vaig dir que si tots els xiquets que la miren, quan acaben, ixen amb la mateixa satisfacció que jo sentia després de voltar amb el gaitero per tot el poble una o dos vegades, fer un ballet de jota davant de sa casa i pegar els tres crits o anar a jugar a redola o això, i la imaginació ha anat treballant igual, és que eixos xiquets es divertixen d'una altra manera, però amb plena satisfacció com *nosaltros*.

Ni la diversió ni l'amor que es té a unes altres persones se poden mesurar. El diner es compte. D'altres coses en podem saber el pes, però de les coses del cor no en tenim la mesura. Per lo tant jo no puc jutjar el valor i el pes d'una diversió dels xiquets d'ara pel criteri de les meus diversions.

Tornem a la redola.

Mos ajuntàvem al Placet de l'Església. Allò pareixie el centre de totes les reunions. Amb un bastó anàvem pegant-li a la redola sense que caiguere i anàvem corrent darrere. Quan ere baixadeta, ah xiquets! com s'enfilave la redola! No hi havie més remei, cametes al cul i a córrer darrere la redola, que no *mos* guanyare.

Després va hi haver qui va traure una cosa molt bonica, un ganxo de fil d'aram grosset que servie per a espentejar, dirigir i frenar la redola al mateix temps.

Més avant, un ferrer va fer unes redoles de ferro i allò ja ere el màxim. També hi havie qui aprofitave els culs de tines i de povals vells.

L'itinerari solie ser: El Placet, el carrer de la Marededéu, la font de Colom. Al pla d'estudi no pujàvem, perquè ere molt difícil baixar. La redola *mos* guanyave i la perdiem. Giràvem a la Bola i arribàvem fins a Sant Miquel i d'allí a tornar a pujar. Ara els xiquets no podrien jugar perquè passen massa cotxes. En aquell temps, tots els cotxes que podien passar per dins del poble eren els dos BENZ-GAGUENAU que feen el repartiment dels paquets del despatx central de Morella. La Hispano Suiza Del Maestrazgo estave connectada amb la xarxa dels «Camino de Hierro del Norte de España» i el despatx

→

central de Morella, que va regir mon pare, ere el segon o tercer d'Espanya que sent de companyia privada funcionare annexonat al ferrocarril. Els paquets que anaven i venien amb el tren es repartien pel poble amb aquells camionots. Alguns xiquets es penjaven darrere i es die com a signe d'admiració i de valentia:

- Eixe es carregue al camió.

Això ere perillós perquè podien caure i fer-se mal.

Després de passar estos dos camions que anaven repartint, ja no en passave cap més per tot el poble. Per tant, podiem fer córrer la redola tot el que volíem. Tota la tarde sense cansar-*mos*. Ere un exercici molt bo. I a *lo* millor, en tornar al Placet:

- Vinga, una altra carrera!

Ere molt barat. L'única cosa que gastàvem ere la sola de les espardeñyes.

El joc de les redoles, en aquell moment, ere tan elegant -el dels cercols eixos fins, no els de les cubes de sardina- que en moltes postals de felicitació a xiquets i això sempre venie una xiqueta amb tirabuixons i un sombrero ple de flors amb el cercol i el bastonet o un xiquet vestit de marineret amb la veteta de la gorra penjant darrere i un rètol davant que diguere «CHURRU-CA», i també amb la redola a una mà i el bastonet a l'altra. Això ere molt bonico, molt fi i fee molt senyor. I hi ha moltes postals (encara en conservem) d'esta manera amb el lletreret, la gorreta blanca de mariner amb el nom ben ostentós davant.

Després estave el joc de tella. Això ere reservat a les xiques. Aixina com els xics també jugaven a redola, encara que feren comparsa a part les xiques, al joc de tella no ere aixina. Un xic jugant a tella no estave ben vist.

Se die tella perquè se fee amb un trosset de tellis o una pedreta plana. Sempre se jugava al mateix lloc. A la porta dels apòstols de l'Arxiprestal.

El joc consistie a recórrer les tres escaletes de la porta fent córrer la tella amb la punta del peu, procurant que la tella no es parare damunt de cap ratlla. Si passave això, ere mala, havies de cedir el torn i li tocave jugar a una altra. Anàvem a peu a *sanga* (un peu alçat) i amb la punta de l'altre peu havíem de pegar-li a la tella perquè anare avançant un quadre. Quan arribàvem a passar les tres escaletes teníem un joc. Si no havíem fet mala, tornàvem a escomençar. I quan escomençàvem, *mos* posàvem d'acord:

- Bé, de quants jocs farem? De quatre, de cinc?

Amb un fred que pelave i allí estàvem jugant. *Mos* passàvem les hores mortes.

Això a les mares no els agradave gens, perquè les puntes de les sabates es quedaven de seguida pelades de tant de pegar-li a la tella i les havíem de portar a casa del sabater. En aquella època hi havie molts sabaters a Morella i tenien moltíssima faena. Hi havie moltes cases on remendaven sabates o prenent la mida te les feen noves.

Les nostres mares li traíen tot el partit que podien a un parell de sabates i si havíem jugat molt a tella, el remei ere posar-los unes punteres ja foren del mateix color o d'un altre, perquè duraren un mes més. De mitges soles i tacons no en parlem. Igual ere dos que tres vegades que anàvem a cal sabater i aixina ho portàvem. Sabates no se'n portaven tots els dies. Anaven amb espardeñyes la majoria de la gent i també se surgien tant com es podie perquè duraren amuntó.

Anem a comentar també el joc de les endevinalles.

Les endevinalles eren els dos costats de les caixetes de mistos, després d'esgarrar els laterals. Les endevinalles eren les de les caixetes d'a perra. Les caixetes d'a dos perres eren més elegants i s'obrien pel costat. Eren com un estotget. S'encenien també pels dos costats estrets. Les d'una perra eren d'un cartó més senzill.

Les endevinalles servien com a moneda de canvi (guanyar o perdre) a una sèrie de jocs, com les boletes, el 31, etc.

També es podie fer un joc només amb les endevinalles. Per a jugar, s'escomençave tirant-ne una a en terra, dixant-la caure des de la paret on es fixave amb la panxeta del dit gros. S'anave tirant per torn i la gràcia del joc ere que la que un tirave caiguere damunt (xafare) d'alguna de les que hi havie a en terra. Si caie però no tocave, tirave un altre i aixina anàvem tirant i, a *lo* millor, se'n fee un muntó i el que les xafave se les enduie.

Mos jugàvem normalment endevinalles o cromos, però hi havie unes coses que se dien patacons, que eren les cartes de la baralla (normalment molt velles o els vuits i els nous) doblegades i valien per més d'una endevinalla. Si guanyaves un patacò igual guanyaves deu endevinalles. Això es jugave a qualsevol carrer, a qualsevol paret, a qualsevol lloc. I tots anàvem carregats de paquets d'endevinalles nugats amb un fil (perquè les gometes encara no s'estilaven) per a jugar. Clar, això costava molt poca perra, també.

Un altre joc que es fee molt ere el de les tabes. La taba és l'osset del garró de les potes de corder. Després d'estar les potes a l'olla i estar els ossos ben peladets i rosegadets, guardàvem la taba. La repelàvem ben bé de tots els tendrumets que tenie i això i les solíem pintar amb un paper de seda roig i la taba pre-

JOVENIVOL
moda

BLASCO DE ALAGON, 41
Tel. 160710 MORELLA

TEJIDOS *Vinales*

Segura Barreda, 1
San Nicolás, 22 - Tel. 16 00 63 - **MORELLA** (Castellón)

nie aquell coloret. Les que tenien més diners, a sa casa, els les pintaven amb pintura.

N'eren cinc. Cinc tabes. Les feem ballar dins del buit de les dos mans juntes. Quan ja fee un ratet que ballaven, les tiràvem a l'aire. La que es considerave més difícil de replegar, s'agarrave per a tirar-la a l'aire. Mentre estave eixa taba a l'aire, amb la mateixa mà, es replegaven les que hi havia a en terra i s'entomave amb les dos mans. Si es replegaven d'una en una s'anave cantant rítmicament, en una ... corona... la verge... de Roma. Si, després de tirar-les es replegaven de dos en dos, es recitave, en dosos... mocosos. Al replegar un grupet de tres i l'altra sola, en tresos (3) inglesos (1).

El joc tenie altres modalitats. Una taba entre el dit gros i l'índex i les altres quatre agarrades dins la mà. Es tirave la taba a l'aire i mentrestant es dixaven les altres quatre a en terra dient: la consolta. A la tirada següent es replegaven les quatre a la veu de la temerolta. A continuació es fee una altra tirada, agarrant les tabes d'en terra d'una en una cantant rítmicament: en cita... citaina... la burra... de Maina. A continuació es posaven dos tabes a la mà dreta i les altres tres a la mà esquerra. Es tirave una de la dreta a l'aire i es dixave l'altra a en terra i després s'anaven agarrant, d'una en una, les de la mà esquerra i s'anaven dixant a en terra mentre es deie: menos quin... menos este... tinc un pont... i vaig per este. Acte seguit es fee com un pontet amb el dit gros i l'índex de la mà esquerra, i tirant la taba a l'aire es feen, passar amb un colpet, cadascuna de les tabes per baix del pontet dient: pas-saelpuente... delaguardiente... no bebas más que te emborracharás. A continuació, s'agarraven d'una en una i després de donar un colpet al pit es posaven a la mà esquerra, cantant: toca pechos... bien tocados... amarillos... y encarnados. L'última jugada ere com la del principi, i es replegaven d'una en una amb el text següent: Sant Roc... rie, roc... amb esta maneta... ja tinc un joc.

També hi havia altres jocs on *mos* jugàvem els cromos i si algú no en tenie, jugave d'a bulto. També es jugave d'a bulto a altres jocs, però ere molt avorrit perquè no te'n fee cas ningú.

Un altre dels jocs que feem ere el de les agulletes. Es tractave d'agu-

lles de cap corrents. A alguns pobles, com ara Vinaròs, *mos* en donaven unes amb la cabosseta de cristall de colors. Eixes *mos* les guardàvem en una caixeta a part. Encara en guardo dos. Per a jugar feem servir les més correntetes.

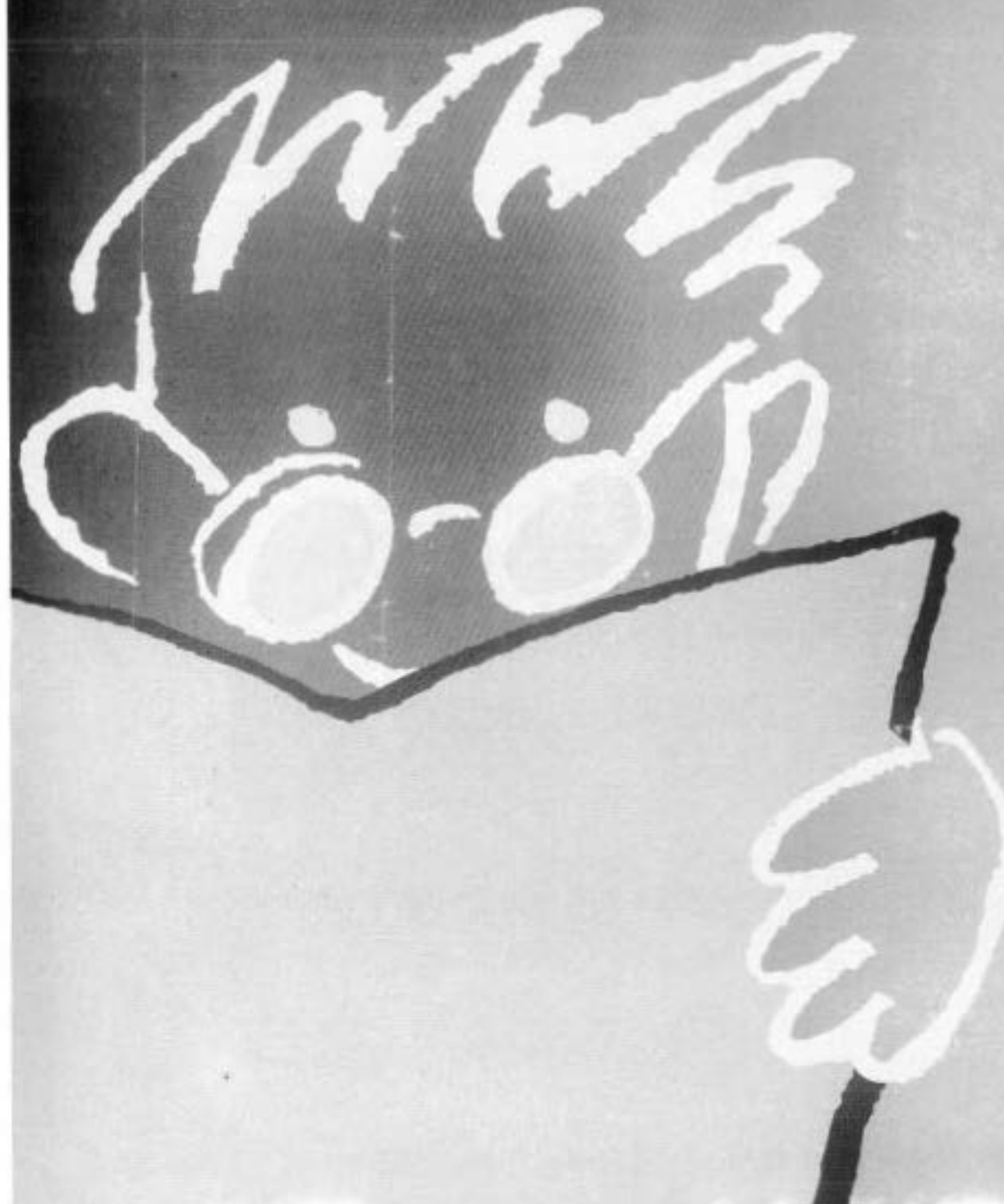
El joc tenie una estructura pareguda al joc de les boletes. Per jugar es casave una agulleta i cada una anave fent córrer la seua, procurant que l'altra no te la puguere posar damunt de la teua, perquè si no, te guanyave aquella agulleta. Les feem córrer amb els dits i si vees l'enemic prop, a fer-la fugir i quan estaves prop a vore si la podies tirar damunt de l'altra. Si te jugaves una agulleta de la cabosseta de coloret també tenie més valor. No me'n recordo quantes eren les que valien per una de coloret.

Jugàvem a qualsevol brancalet o

a Costura mentre feem la labor (que *mos* ere igual fer la labor com jugar a les agulletes, com menjar-*mos* una panissa torrada que portàvem a les butxaques). I clar, escomençaves una randa de color blanc i l'acabaves de color gris, perquè a pur de menjar panissa, codony o castanyes torrades, les mans no solien estar molt netes i lo que escomençave sent blanc acabave sent de color de gos quan fuig.

A costura jugàvem a les agulletes a pesar del desesper de les monges.

També anàvem per les «basures» replegant pots. Les conserves no anaven com ara. Al temps de l'abundància la gent se les fee a casa i no comprave pots, per això anaven tan escassos. Anàvem a buscar-los per les murades, perquè va haver molts anys que al costat de les

El **Bibliobús** de la Diputació es una biblioteca mòbil que recorre diverses localitats de la província. Se realitza en la seva versió al·liada i porta la lectura a totes les localitats de les parades de les Comarques de Castelló que corresponen a Biblioteca Pública i Centre de Lectura.

Durant este curs se visitaran les Comarques del Niu Palanca i Els Ports, sonda 28 les poblacions a les que se fa servir.

Al mateix temps s'ha de col·laborar amb la Biblioteca Cultural que la Diputació també té, amb seu en el Servei de Publicacions.

El **Bibliobús** porta les seues activitats en l'aparc de l'alt escola primària a parcs infantils i centres escolars, amb una periodicitat quincenal.

Per a assistir a este servei de préstec de llibres es necessita disposar de un carnet de soci separatista però s'ha de portar una fotografia recent i una fotocòpia de l'N.I., en cas de ser menor de edat, solament la fotocòpia.

Des de el passat curs el **Bibliobús** incorpora un nou servei, actua de una oficina d'informació, Circumscrit i Assessorament Juvenil, dependents del Institut Valencià de la Joventut.

Se sol·licita en facilitar el servei de les prestatges de les biblioteques a tots la informació necessària per al desenvolupament de les activitats.

La informació que facilita en esta versió: exposicions, ferms, concursos, excursions, viatges, reportatges fotogràfics, grups musicals, exposicions, concerts, discursos, etc.

Totes les activitats que presta el **Bibliobús** són gratuïtes.

ALTO PALANCA

Borriana	1100	Castellón	900	Terra	250	Utiel	1700
El Poble	1100	Alcorisa	1100	Castellón	1700	Alcalá	1100
Alcalá	1100	Alcorisa	1100	Castellón	1700	Alcalá	1100
Castellón	1100	Alcorisa	1100	Castellón	1700	Alcalá	1100

ELS PORTS

Castellón	1100	Castellón	1100
Castellón	1100	Castellón	1100
Castellón	1100	Castellón	1100
Castellón	1100	Castellón	1100

OCTUBRE	NOVIEMBRE	DICIEMBRE
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
ENERO	FEBRERO	MARZO
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
ABRIL	MAYO	JUNIO
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30

Diputació de Castelló

BIBLIOBÚS

CENTRE D'INFORMACIÓ, DOCUMENTACIÓ I ASSESSORAMENT JUVENIL

murades valie a tirar-ho tot. Aixina qui venien a «contemplar el monumento artístico» es trobave amb cada olor i cada cosa...

També hi havie qui, per no anar al comú a sa casa, anave també allí al vol.

Bé, agarràvem els pots els llevàvem la llanda per on estaven oberts, feem dos forats o quatre al cantó contrari i per allí passàvem un cordell que *mos* nugàvem al peu. A cada peu. Dels peus pujave un cordell més llarg que *mos* arribave a la cintura i a aquell cordell de la cintura agarràvem les dos mans. La cosa estave en fer una carrera amb els pots posats als peus, com si fore de crosses. *Mos* pegàvem cada sacada!, perquè xafaves un poc de costadet i, com eren de llanda, es ganxaven i de nassos tu i pots. Això solie passar més d'una vegada.

També jugàvem a capitulet.

Capitulet ere paregut a conillet a amagar, però aixina com a conillet a amagar no valie a moure's i el que pagave havie de trobar la gent queta a l'amagatall, al capitulet ere diferent. Valie a córrer. Quan diem ja li val, tot el món es posave a córrer i el que pagave quan vece allí, cridave:

– Capitulet Fulano. Frase que ha quedat com a títol d'una funció valenciana: Capitulet Tónico.

En sentir capitulet i el nom corresponent, a aquell li tocave pagar. *Nosotros* corriem per eixe carreronet de Roja, eixiem per baix pel carrer Sant Nicolau i voltàvem a la font Catxa i pujàvem per la Gran Via. O al contrari, pel carreronet d'allà del Rullo, per la costa de Zurita, eixiem a la Librella i pujàvem per la costa de la Presó. Eixos dos carreronets, per al capitulet, eren *lo* millor. Perquè corriem, corriem i teniem més amagatall. Te'n podies anar també per la Sabateria o per dalt pel carrer Roman.

Les xiquetes més pacífiques jugaven a rogle amb tota una sèrie de cançons que ha resultat que són els romanços que cantaven antigament.

També jugàvem a raconet de foc. Hi havie uns quants que jugaven i es posaven als racons o als llocs que prèviament es determinaven com a racons. Un dels jugadors es posave al mig i pagave. El joc consistie en anar canviant els llocs i el del mig havie de procurar ocupar un lloc mentre es feen els canvis. El jugador que quedave desplaçat ere el

que pagave. Es tractave d'un joc molt mogut. També ere molt mogut un altre que he vist en un concurs i li dien «ocupar silla». Ací li diem la paella i ere molt més divertit. Un jugave al mig i fee de cuiner. Els altres es posaven en rogle i cada un tenien assignada una cosa o ingredient de la paella, l'aigua, l'oli, la paella, el safrà, etc... El cuiner havie de xarrar bé i anave explicant tota la paella. Cada vegada que eixie un nom representat en el rogle, el que el tenie havie d'ocupar la cadira buida, abans que ningú li l'agarrare. Com el cuiner anave dient els noms seguits hi havie un gran moviment per a agarrar la cadira buida, perquè a *lo* millor a la mateixa cadira n'acudien tres. El cuiner havie de ser prou espavilat per no amuntar la gent però anar fent la paella de forma seguideta. Ere molt divertit i sorollós.

– Necessitava un allet més.

Allà te tens l'all corrent com un *desfiriçiat*.

– Posarem un poquet més de sal...

– A vore si ara farem curt d'aigua...

Tota la gent per allí corrent i disfrutant d'allò més.

Hi havie un altre joc que ja fa moltíssims anys que no es jugue. A casa encara l'ham fet i és molt divertit si el que cace el pollastre no es pose nerviós i te pegue dos bufetades com no te les han pegat en ta vida. Ara que les xiques ja van amb pantalons és més fàcil jugar, perquè "entonces" havíem de fer sempre de pollastre.

Es pose un, assentat a una cadira no molt alta, escamarrat i davant se'n pose un altre agenollat. El de la cadira fa de caçador i el que està agenollat fa de pollastre imitant el cant. El que fa de pollastre pose les mans als genolls del caçador i passe el cap amunt i avall per entremig de les cames del caçador fent qui-qui-quí. El que fa de caçador amb les dos mans mirant cap a dins i a la part interna dels genolls intente caçar el pollastre fent només el moviment horitzontal. No pot alçar ni acatxar les mans. És qüestió d'agarrar el cap del pollastre just quan passe per la recta dels genolls. Si el caçador es pose nerviós la cosa pot acabar en dos solemnes galta-des.

També estave el joc del sabater, que jo no hai vist jugar més de quan era menuda. Se pose un al mig que

fa de sabater amb una cosa entre els genolls que fa de tirapeu. Allí fa com si cusguere. A cada costat se pose un altre jugador amb una espartenyia. El sabater va fent conversa amb els veïns i els explique que està apanyant una sabata i fa com si passare el fil i estirare. Els altres li poden pegar espartenyada quan estire el fil, però mai damunt del tirapeu. Només quan estire el fil.

Eren jocs de poca substància, però resultaven divertits.

També es jugave a bufar paper. Es pose damunt de la taula un paperet de fumar i tots a bufar el paperet i mirar que no caigues pel teu costat o *te se* quede parat davant de la cara. El que li passe això ha de pagar penyora. Després es fan acomplir les penyores.

També podem parlar del joc del mixto.

El feem en castellà i diem:

– «Encendido te lo doy,
si apagado me lo das
prenda pagarás».

Ere qüestió de dir el verset aguantant el mixto i passar-lo quan més prompte millor al veí. Algunes unglas acabave sucarrimada. Estos jocs últims eren jocs de Bureo o de vetlada, d'estar a casa assentats.

Al carrer també es jugave a bous, a lladres i civils. Hi havie frases molt célebres. *Nosotros* teníem un amigueta que sempre volie ser el capità dels civils. Jugàvem tots i a *nosotros* mai *mos* tocave ser capità. Ell ja tenie unes frases fetes per a quan *mos* agarraven:

– «Hemos cogido a éste, Capitán».

– «Pues dádmelo que le sacaré los lleues».

Al carrer també jugàvem al «Huerto de San Agustín a ver el dimonio si està mort o viu». Un fee de dimoni, l'altre d'àngel i s'estave assentat. La resta de jugadors formaven una filera agarrats cadascú al de davant, al cinturó si ere un xic o a un remolí de la falda si ere xica. Si n'eren molts es fee una coa molt llarga. El que fee d'àngel, die:

– «Mariquita la pelona...».

I l'últim de la coa contestave:

– «¿Qué manda Ud., señora bacona?».

L'àngel:

– Ves a vore el dimoni, si està mort o viu.

Aquell anava a vore el dimoni. Si tenie els dos ulls tancats és que estave mort. Tots tranquils. Si tenie els dos ulls oberts estave viu i a córrer. Mig mort i mig viu a córrer també. Si el dimoni estave viu o mig mort i mig viu, l'àngel se li posave davant amb els dos dits índex creuats i li die:

- Si quieres carne, besa la cruz.

L'àngel es posave al cap de la filera impedit el pas al dimoni i tota la coa havie d'anar voltant perquè el dimoni no agarrare l'últim, i se l'enduguere a l'infern.

També jugàvem als coloretts. A endevinar els coloretts. Un anave a comprar i havie d'endevinar els coloretts que hi havie a la tenda i que eren els altres xiquets o xiquetes que jugaven.

A canterets. *Mos* posàvem ajupits amb els braços per davall dels sofrages i les mans ben agarrades. Aixina pareixiem canterets. Venie un comprador a la tenda i preguntave:

- A vore quins canterets té? A vore si són forts?

En triave un i per vore si ere bo es recolzave sobre el cap i el canteret havie d'aguantar sense fer figa. Si el canteret caie de cul o se desfec no ere bo. Si el comprador trobave que el canteret ere bo, *mos* agarraven pels braços (les anses) i *mos* portaven a la campaneta al cel; si el canteret ere roïn fees cap a l'infern.

També es jugave al patinet o al cavallet. Dos agarrats de la mà. Un tercer passave la cama per damunt de les dos mans i l'altra cama a terra i les dos mans als muscles dels altres dos. La cosa consistie en córrer més que els altres, el que anave a cavall donave impuls amb la cama que li toçave a en terra.

També jugàvem a la «comare d'allà arriba i la comare d'allà abajo».

Mos posàvem, agarrats de les mans i en semicerle i les dos de la punta mantenien el diàleg que es pose a continuació.

- «La comare d'allà arriba».
- «La comare d'allà abajo».
- «¿Cuántos panes hay en el horno?».
- «Veinticinco y un quemado».
- «¿Cuánta agua?».
- «Una jarra».
- «¿Cuánto pan?».
- «Un cuartán».
- «¿Por dónde tenemos que pasar?».

- «Por el portal».
- «Viva la Virgen del Pilar».
- «Un instante de María, válgame Dios y Santa María».

I passàvem per davall dels braços de la porta que s'havie marcat. Un de la fila es quedave d'espatles i amb els braços creuats davant. Es tornave a fer tot el cerimonial fins que estàvem tots els de la fila girats. Quan ja estaven tots passats aixina, anàvem donant la llanda pel carrer i només diem:

- Am, Am a abeurar els burrets. Am, Am, a abeurar els burrets.

Arribàvem al lloc, *mos* partiem en dos files i *mos* posàvem a estirar a vore qui caie més prompte.

També jugàvem a pot-pot.

Hauem de vore d'acabar, que açò s'està fent llarg.

Hai escomençat parlant del mate que es donave els dies de Carnestoltes i me n'hai passat als jocs, perquè també em pareix interessant que se sabie com jugàvem. Estic escrivint este article a l'escomençament de la Setmana Santa i, en parlar dels jocs em ve al pensament quan, per la confessionalitat de l'Estat, els dies de setmana santa s'amagaven les baralles i les fitxes i no es podie jugar a les cartes ni al dòmino i el billar es tapave amb un drap. Parlo de la primera dècada del segle. Ere un poc exagerat, perquè el no creient no tenie per què observar tot això. Ara ham anat progressant de tal manera, que s'ha arraconat tot lo de Quaresma, oblidant lo que signifie Carnestoltes, referent a les festes mòbils de l'any. Sense més ni més canviem el Carnaval i el trasladem al dia que convé, sense mirar res més. I jo pregunto, canviarem la Pasqua, el Corpus i totes les festes o és que el Carnestoltes té alguna cosa a vore amb les noves festes imposades com per exemple el dia de l'Autonomia i el de la Constitució?

*Us desitgem el millor
Estem al vostre servei!*

CAFETERIA - RESTAURANT

Rourera

Tel. 964 / 16 03 08
MORELLA

Especialitat en cuina morellana

Salude tota la Comarca dels Ports i us ofereix:

- **Marisqueria:** Peixos i mariscs de Sant Carles de la Ràpita
- **Fregiduria:** Peixos del Mediterrani de totes classes
- **Sidreria:** Sidra Pomar de barril
- **Mesón:** Tota classe d'especialitats d'embotits i pernils de Guijuelo, Aragó i Morella

Director-Executiu-Propietari: **Pere Adell**

El millor de ROURERA: La seua clientela

